

Minna Hertteli

ERITYISTÄ LEIKKIÄ?

Erityistä tukea tarvitsevien lasten leikin tarkastelua

Opinnäytetyö

KESKI-POHJANMAAN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Syksy 2010

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Yksikkö Ylivieska	Aika Syyskuu 2010	Tekijä Minna Hertteli
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn nimi Erityistä leikkiä? Erityistä tukea tarvitsevien lasten leikin tarkastelua		
Työn ohjaaja Kirsi Herranen-Somero		Sivumäärä 59+4
Työelämäohjaaja		
<p>Opinnäytetyössä selvitettiin, millaisia erityispiirteitä erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin liittyy sekä miten leikkiympäristöön liittyvät ulkoiset tekijät vaikuttavat lapsen leikkiin.</p> <p>Tutkimus on kvalitatiivinen ja tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua, joka tehtiin viidelle erityislapsen henkilökohtaiselle avustajalle. Haastatteluiden tulokset analysoitiin teemoittain ja sisällönanalyysiä käyttäen. Tutkimuksen tuloksina tuli lähtökohtaisesti esiin, että kaikki lapset osasivat leikkiä. Sen sijaan erityispiirteinä leikissä tulivat esiin leikin toistavuus, jumiutuminen leikkiin ja järjestelmällisyys sekä köyhät leikkisisällöt. Vaikeutena leikissä olivat myös leikin aloittaminen sekä vaikeudet yhteisleikissä.</p> <p>Ulkoisista tekijöistä lapsen leikkiin vaikuttivat lapsiryhmän suuri koko ja siitä aiheutunut melu, sekä avustajan/aikuisten vaihtuminen päivähoitoryhmässä. Fyysisistä tekijöistä tilaratkaisut, kuten läpikulku leikkihuoneessa sekä lattiamateriaalit ja kynnykset heikensivät erityistä tukea tarvitsevan lapsen toimintamahdollisuuksia ja leikkiä. Leikkiä tukevia tekijöitä olivat pienryhmätoiminnot, sekä strukturoidut leikkitilat. Myös tukitoimet, kuten terapiat tai kuvat tukivat leikkiä, mutta osittain tukitoimien, kuten terapian, kuvattiin myös väsyttävän lasta ja vähentävän leikkihalukkuutta. Tutkimustulosten mukaan aikuisen rooli leikin aloittamisen tukemisessa on merkittävä. Lisäksi suunnittelemalla toimintoja leikkiympäristössä ja pyrkimällä muuttamaan leikkitiloja sopivammiksi lapsille, voidaan erityislapsen leikkiä ja sen sisältöä rikastuttaa.</p>		

Asiasanat

erityinen tuki, erityislapsi, leikki, leikkiympäristö

ABSTRACT

CENTRAL OSTROBOTHNIA UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES Ylivieska unit	Date Autumn 2010	Author Minna Hertteli
Degree programme Degree programme of social services		
Name of thesis Special play? The play of children with special needs		
Instructor Kirsi Herranen-Somero	Pages 59+4	
Supervisor		
<p>The purpose of this thesis was to clarify what is characteristic for the play of children with special needs and what kind of impact has the environment of the play of children with special needs.</p> <p>This research is qualitative and the data was collected by using theme interview. The interviewees were made to the five personal helper of children. The material was analyzed the contents of the analysis method. The results of the research show basically that all of the five children were able to play. Characteristic for the play of children with special needs seems to be repetition of play, foul play, playing systematically and the poor content of the play. There were also problems of beginning of the play and playing with the other children.</p> <p>The environmental factors which had impact on the play of children with special needs were the big size of childrengroup, the noise and changing of the adults. The problems to the play of children with special needs were also caused physical environment of kindergarten, for example the material of the floor and the thresholds. The factors of environment which supported the play of children with special needs were playing in small groups of children and structured environment of play. The therapies and pictos supported also the play but on the other hand the therapies were also described to exhaust children and decreases the motivation of play. According to the results of research the role of adult when beginning play is remarkable.</p> <p>According the results of research the play of children with special needs is able to enrich by planning the action in the environment of play and trying to chance the states of play more suitable for the children</p>		
Key words children with special needs, environment of play, play		

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

2 KESKEISET KÄSITTEET	3
3 LEIKIN OLEMUS	4
3.1 Mitä leikki on?	4
3.2 Mikä on leikin merkitys lapselle?	6
3.3 Leikin kehitys	8
4 ERITYISEN TUEN TARPEESSA OLEVA LAPSI JA LEIKKI	10
4.1 Miten määritellä lapsi, jolla on erityisen tuen tarve?	10
4.2 Erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi ja leikki lakien ja asetusten valossa	12
4.3 Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy?	13
4.4 Aiempia tutkimuksia erityislasten leikistä	15
5 ERITYISLAPSEN LEIKKI JA ULKOISET TEKIJÄT	18
5.1 Millainen on hyvä leikkiympäristö?	18
5.2 Miten erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiä voidaan tukea?	21
5.3 Aikuinen leikin tukijana	24
6 TUTKIMUSPROSESSI	26
6.1 Tutkimuskysymykset	26
6.2 Menetelmälliset lähtökohdat	27
6.3 Tutkimuksen kulku	28
6.4 Tutkimustulosten analysointi	31
7 TUTKIMUSTULOKSET	32
7.1 Tuen tarpeen osa-alueet	32
7.2 Leikin erityispiirteet	33
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	40
9 POHDINTA	49
9.1 Tutkimusmenetelmän arviointia	49
9.2 Tutkimuksen eettisyys	50
9.3 Tutkimustulokset ja niiden arviointi	52
LÄHTEET	57
SÄHKÖISET LÄHTEET	60

1 JOHDANTO

”Jokaisessa lapsessa on olemassa leikin siemen, mutta se ei idä ilman kastelemista ja hoivaa.” (Sinkkonen 2005, 108.)

Leikin asema lapsen elämässä on keskeinen ja leikki koskettaa kokonaisvaltaisesti kaikkia lapsen kehityksen osa-alueita. Leikin arvostus on vaihdellut vuosisatojen aikana. Aiemmin lapsia pidettiin pieninä aikuisina, eikä työnteolta ennättänyt leikkimään. Nykyään leikkiä tutkitaan ja ymmärretään sen keskeinen merkitys lapsen kehityksessä ja toiminnassa.

Jokaisella lapsella on oikeus leikkiin. YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen 23. artiklassa todetaan: ”Henkisesti tai ruumiillisesti vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta, ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista ryhmätoimintaan.” Erityisen tuen tarve ei muuta lapsen tarvetta ja oikeutta leikkiin. Siksi kasvattajan tehtävänä onkin huolehtia, että lapsen erityisen tuen tarpeesta huolimatta leikkimiselle ja vertaisryhmäkokemuksille on mahdollisuus ja että leikkiympäristö suunnitellaan leikkimiselle sopivaksi.

Tässä opinnäytetyössä tarkastelen päiväkodissa olevien erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiä ja sen erityispiirteitä. Tutkimuksessa havaintojen pohjana olevat lapset ovat iältään 3-6-vuotiaita ja heillä on diagnosoitu erityisen tuen tarve. Tarkastelukulma opinnäytetyössäni painottuu erityislasten leikkiin vaikuttaviin ulkoisiin tekijöihin. Ulkoisia tekijöitä voivat olla fyysiset tilaratkaisut ja materiaalit sekä päiväkotiympäristön psyykkiset ja sosiaaliset tekijät, kuten lapsiryhmä ja lapsiryhmän aikuiset. Opinnäytetyössäni tarkastelen näiden ulkoisten tekijöiden vaikutuksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin. Opinnäytetyöni tutkimustapa on kvalitatiivinen ja tutkimuksen empiriaosassa haastattelen erityistä tukea tarvitsevien lasten avustajia. Ajattelen, että he tuntevat parhaiten erityislapsen päivähoidon arjen ja ovat useimmiten lähimpänä erityislasta leikkitalanteissa. Heiltä saatu tieto on siis aitoa ja arvokasta kokemuksellista tietoa.

Pohdin pitkään tutkimukseni tarkastelukulmaa. Selvää minulle oli alusta alkaen tutkimukseni aihe sekä tutkimusmenetelmä, mutta tutkimuksen näkökulman pohtiminen vei enemmän aikaa. Miksi sitten valitsin juuri ulkoisten tekijöiden vaikutusten tarkastelun erityislapsen leikkiin? Erääseen opintojaksoon liittyneessä harjoitustutkimuksessani tutkin erityislapsen leikkiä ja sen erityispiirteitä haastatteleamalla erityislasten henkilökohtaisia avustajia. Tuolloin haastatteluteemana ollut kysymys ”Miten ulkoiset tekijät vaikuttavat erityislasten leikkiin?” sai runsaasti vastauksia avustajilta. Leikkiä ja sen merkitystä lapselle on tutkittu jokseenkin paljon, mutta tutkimuksia, joiden näkökulmana on päivähoitoympäristön ulkoisten tekijöiden vaikutus erityislapsen leikkiin, on vähemmän. Tutkimukseni tarkoituksena on myös pohtia, vaikuttaako erityisyys lapsen leikkimiseen vai luoko ympäristö ainakin osittain lapsen erityisyyden? Mikäli ympäristö olisi lapsen tarpeisiin soveltuva, tarvitsisiko näkökulmaa ”erityislapsen leikkiin vaikuttavat ulkoiset tekijät ” tuoda lainkaan esille?

Opinnäytetyöni aluksi esitän joitakin määritelmiä ylipäätään leikistä, leikin kehityksestä ja leikin muodoista. Lisäksi koska tutkimukseni fokusoituu erityisryhmiin kuuluvien lasten leikkiin, pyrin määrittelemään käsitteen ”lapsi, jolla on erityisen tuen tarve”. Sen jälkeen syvennän näkökulmaa erityislapsesta leikkijänä ja tuon esille leikin ja erityislapsen osuuden lakien ja asetusten valossa. Esittelen myös opinnäytetyöni aiheeseen liittyviä tutkimuksia sekä tuon esille tutkimustiedon kautta erityispiirteitä erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä. Opinnäytetyössäni tarkastelen teorian avulla leikkiä tukevan ympäristön ominaisuuksia sekä sitä, miten erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen leikkiä voidaan tukea leikkiympäristön kautta. Tutkimusosiossa kuvaan tutkimusprosessia, esittelen tutkimustulokset sekä analysoin niitä teemoittain pohdinta- ja johtopäätökset osioissa. Pohdinta-osiossa tuon esiin opinnäytetyön teon aikana syntyneitä ajatuksiani ja havaintojani sekä arvioin tutkimustuloksia, tutkimuksen luotettavuutta, eettisyyttä ja käytettyä tutkimusmetodia.

2 KESKEISET KÄSITTEET

Erityislapsi tässä tutkimuksessa on 3-6-vuotias integroidussa päivähoitoryhmässä erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi, jolla on diagnoosi. Ikäkriteeri perustuu siihen, että 3-6-vuotiaalla lapsella on jo kehittyneempiä leikkitoimintoja. Diagnoosin olemassaolo kaikilla lapsilla taas tukee tutkimuksen luotettavuutta. Lisäksi havaintojen kohteena olleilla lapsilla on avustaja. On huomattava, että vaatimus diagnoosin olemassaolosta rajaa pois suuren määrän erityistä tukea tarvitsevia lapsia. Esimerkiksi Heinämäen (2004a, 227-230) mukaan enenevässä määrin erityisen tuen tarpeita ei voida lääketieteellisesti diagnosoida, vaan erityisen tuen tarpeet voivat tulla esiin tietyissä tilanteissa ja olosuhteissa.

Leikki saa erilaisia määritelmiä riippuen tarkastelijan näkökulmasta. Tutkittaessa leikkiä näkökulma on kuitenkin rajattava ja se on siten kapea-alaisempi, kuin esimerkiksi käytännön työssä (Kalliala 2008, 39-40). Leikin käsitteen määrittelemisen on tärkeää myös tutkimuksen hallittavuuden kannalta. Opinnäytetyössäni tarkastelen ainoastaan sisäleikkejä ns. perinteisessä muodossaan. Tällä tarkoitan sisäleikkejä, joissa ei käytetä nykyaikaista teknologiaa, kuten tietokonetta tai erilaisia elektronisia oppimista tukevia välineitä. Toinen kriteeri, joka määrittää leikkikäsitettä on, että tässä tutkimuksessa en käsitä liikuntaa tai taiteellista toimintaa kuten piirtämistä tai maalaamista leikiksi, vaikka ne todellisuudessa voivat leikkiä ollakin. Kun käytän opinnäytetyössäni käsitettä leikki tarkoitan sillä siis leikkiä sen ehkä perinteisesti ymmärretyssä, joskin hiukan kapeasti rajatussa muodossa. Leikki voi olla muodoltaan esimerkiksi roolileikkiä, esineleikkiä tai rakenteluleikkiä.

Leikkiin vaikuttavia **ulkoisia tekijöitä** tarkastelen tässä opinnäytetyössä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kautta. Ulkoisia leikkiin vaikuttavia tekijöitä voivat olla fyysiset tilaratkaisut, materiaalit, välineet, ärsykkeiden määrä, valaistus ja tilojen akustiikka sekä mahdollisten apuvälineiden käyttö ja säilytys. Fyysisillä tilaratkaisuilla voidaan vaikuttaa lapsen mahdollisuuteen tutkia ympäristöä, toimia itsenäisesti erilaisissa toimintaryhmissä, sekä pitää johdonmukaista ajan, paikan ja tilan struktuuria. Leikkiin vaikuttavia sosiaalisia tekijöitä voivat olla mm. lapsiryhmä ja aikuisten toiminta. Kasvatusympäristön pysyvyydellä, kuten hoitopaikan, lasten ja hoitajien pysyvyydellä, on myös vaikutusta lapsen leikkiin. Ulkoisiksi tekijöiksi tässä tutkimuksessa käsitän myös erilliset tukitoimet, kuten terapiat tai apuvälineet.

3 LEIKIN OLEMUS

Vaikka leikkiminen on tuttua jokaiselle ja tunnettua kaikkialla, sen määrittelemisen ytimekkäästi on vaikeaa (Kalliala 2002, 185). Leikki on opinnäytetyöni tutkimuskohde, joten työni aluksi esitän eri asiantuntijoiden, tutkijoiden ja Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman kuvauksia leikistä. Kuvaan myös teorian tiedon avulla leikin kehitystä kronologisen iän mukaisesti ja tuon esiin tutkimuskysymysteni kannalta oleellista tietoa leikkiin liittyvistä ominaisuuksista, kuten leikin alkamistavasta sekä leikkimuodoista. Lisäksi pohdin leikin merkitystä lapselle: voiko aikuinen koskaan kokonaan ymmärtää sitä?

3.1 Mitä leikki on?

Leikkiä voidaan kuvata lapsen kehityksen korkeimpana asteena, mutta mikä on leikkiä? Määrittelemällä leikin tunnusmerkkejä voidaan pyrkiä löytämään vastauksia tähän kysymykseen. Leikki on vapaaehtoista ja se saa usein sisältönsä tavallisesta arkipäiväisestä elämästä, mutta erottuu siitä silti selkeästi. Sisäinen motivoituminen leikkimiseen sekä ilo, mielihyvä ja nautinto, jotka syntyvät leikkitoiminnasta ja oivalluksista voidaan laskea myös leikin tunnuspiirteiden joukkoon. Toisaalta leikki voidaan nähdä yksinkertaistaen myös toimintana, jonka kautta lapsi purkaa ylimääräistä energiaa. (Hakkarainen 2008, 100; Lyytinen & Lautamo 2004, 199; Kalliala 2002, 184-186.)

Leikkiä voidaan kuvata enemmän asenteena, kuin tarkkaan määriteltävänä toimintana. Siten jokin sama toiminta voi olla leikkiä tai ei-leikkiä, suhtautumistavasta riippuen. Leikin olennainen edellytys on kyky ymmärtää ja havaita toisten kokemuksia (Lyytinen & Lautamo 2004, 207). Leikkiminen on myös iästä riippumatonta, sillä leikin osatekijöistä tutkiminen, kokeileminen, erehtyminen ja oivaltaminen voivat toteutua aikuisenkin kohdalla esimerkiksi teknistä laitetta tutkittaessa (Hiitola 2001, 349).

Kaiken kaikkiaan leikki on lapselle ominainen tapa ajatella ja toimia: leikissä lapsi voi käsitellä itselleen merkityksellisiä kokemuksia ja havaintoja. Lisäksi leikin avulla lapsi jäljittelee ja luo uusia merkityksiä näkemästään ja kokemastaan. Leikki onkin tapahtuma,

jossa ei ole päämääränä oppia, mutta jossa kuitenkin tapahtuu oppimista. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20-21.)

Leikistä voidaan erottaa tiettyjä osa-alueita, jotka sisältyvät eri muotoisina jokaiseen leikkiin. Leikissä voidaan kiinnittää huomiota leikkiteemoihin ja niiden vaihtuvuuteen, leikin alkamiseen ja etenemistapaan, leikin jäsenyntyneisyyteen, loppumistapaan sekä leikkijän keskittymiseen ja tarkkaavaisuuteen leikin aikana. Lisäksi yhteisleikissä oman elementtinsä tuo ryhmädynamiikan seuraaminen. (Pihlaja 2004, 160.)

Useat eri tekijät, kuten lapsen omat ominaisuudet, leikkiympäristö ja tilannetekijät, yhdessä vaikuttavat siihen, millaiseksi leikin sisältö ja laatu kussakin tilanteessa muodostuu. Leikin muotoon vaikuttavat keskeisesti lapsen yksilölliset piirteet, kuten temperamentti ja geneettiset sekä fyysiset ominaisuudet (Rubin & Coplan 1998, 154-156). Leikitoverit, lapsen vireystila sekä leikkiympäristö ja lelut ovat myös keskeisiä leikkiin vaikuttavia tekijöitä. Lisäksi aikuisten läsnäololla ja luotettavuudella sekä leikinohjauksella on vaikutusta leikin muotoon. (Lyytinen & Lautamo 2004, 207.)

Leikin aloittamistapa vaihtelee yksilöllisesti. Useimmiten leikki alkaa lapsen omasta aloitteesta tarkastelemalla ja järjestämällä leikkivälineitä sekä kertomalla leikkiaikeistaan. Yhteisleikin alkamiseen liittyy jonkinlainen signaali leikkijöiden kesken. Leikin aloittamissignaali voidaan ilmaista sanallisesti tai sanattomasti ilmeiden ja eleiden avulla. Sosiaalisilla taidoilla on siis myös merkitystä sille, miten lapsi aloittaa leikin tai liittyy leikkiin. Lapset, jotka havainnoivat sosiaalisia vihjeitä ja sovittavat toimintaansa pyrkiessään mukaan leikkiin, pääsevät myös yhteisleikkiin. (Lyytinen & Lyytinen 2006, 55; Lyytinen & Lautamo 2004, 207; Kalliala 2002, 186.)

Leikkiteemat voivat olla vaihtuvia tai jatkua samanlaisina koko leikkimisen ajan, mutta esimerkiksi vilkas mielikuvitus voi tuoda oman mausteensa leikkisisältöihin ja leikkivälineiden kekseliääseen käyttöön. Lapselle tärkeät ja emotionaalisesti koskettavat aiheet vaikuttavat leikkiteemojen valintaan ja leikitapaan. (Lyytinen & Lautamo 2004, 207.)

Lapsen kehityksen kannalta sekä yksin- että yhteisleikit ovat tärkeitä. Yksinleikeissä lapsi tyypillisesti tutkii ja käsittelee enemmän esineitä kuin leikkiessään yhdessä toisten lasten

kanssa. Yhteisleikeissä lasten leikin taso voi monipuolistua ja erityisesti leikkiä rikastuttavat tutut leikkiverit, joiden yhteisistä jaettavissa olevista kokemuksista voi kehittyä kaikille tuttu leikin teema. Leikkikokoonpanoja tarkastellessa on kiinnitettävä huomiota myös leikkijöiden ikään: vakiintunutta yhteisleikkiä alkaa esiintyä kielitaidon kehittymisen myötä kolmantena ikävuotena. (Lyytinen & Lautamo 2004, 203, 210.)

3.2 Mikä on leikin merkitys lapselle?

”Lapsen mieluisin tekeminen on leikkiminen. Jokainen lapsi kehittää leikkiessään oman maailmansa kuten taiteilija tai kirjailija luo teoksensa” toteavat Christel Airas ja Kaarina Brummer kirjassa ” Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle ” (Airas & Brummer 2002, 164). Lapselle leikin keskeisin merkitys on siis leikki itsessään ja lapsen näkökulmasta leikki on lapsen omaa, itsenäistä toimintaa (Kalliala 2002, 187-188).

On huomattava, että opinnäytetyössäni esitetyt kuvaukset leikistä ovat kaikki aikuisten laatimia. Leikkiä voidaan käyttää aikuisten ohjaamana lapsen kasvun ja kehityksen tukemiseen ja leikkiminen voidaan yhdistää esimerkiksi oppimistavoitteisiin. Aikuisen näkökulmasta leikin hyöty, kuten sen myönteinen vaikutus lapsen kehitykseen voi olla merkittävää. Kuitenkin jos leikki valjastetaan pelkästään opetustarkoituksiin on vaarana, että leikin syvin merkitys lapselle, sen tuoma ilo ja nautinto, voivat unohtua. Lapset eivät leikkiessään etsi leikin hyötyjä kehitykselle ja oppimiselle tai leiki aikuisten tavoitteiden mukaisesti, vaan lapsi leikkii yksinkertaisesti siksi, koska leikkiminen on mielihyvää tuottavaa toimintaa. (Hakkarainen 2008, 99-100, 109; Kalliala 2002, 187-188.)

Leikin voidaan siis ajatella olevan aikuisen ohjaamaa ja tavoitteisiin sidottua tai lapsen omaa vapaata ja itsenäistä toimintaa, jossa myös voi tapahtua oppimista. Oppimisen ja kehityksen tukeminen leikin kautta on tärkeää, mutta aikuisen tavoitteisiin sidottu leikki ei saisi syrjäyttää lapsen omaa, vapaata leikkiä. Yhtä kaikki, leikin vaikutus ulottuu kokonaisvaltaisesti lapsen kehityksen eri osa-alueille. Lapselle mieluisan tekemisen kautta kehittyvät sosiaalisten taitojen lisäksi keskeiset kognitiiviset toiminnot sekä tärkeät psyykkiset elementit, kuten tunteet, ajattelu, kieli sekä kyky käyttää mielikuvitusta ja kyky asettua toisen asemaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20-21.)

Vuorovaikutuksessa toisten lasten kanssa kehittyvät keskeiset psyykkiset rakenteet: itsetunto ja minäkuva (Saulio & Heinämäki 2004, 36). Vertaisryhmässä lapsi saa tärkeitä kokemuksia itsestä ja muista ja opettelee luomaan ystävyys-suhteita. Leikkiessä opitaan myös oman reviirin merkitys sekä muiden reviirin kunnioittaminen. Lapsen näkökulmasta leikkiä voidaan kuvatakin mahdollisuutena liittyä toisiin lapsiin. (Suhonen 2006, 54, Halenius & Suhonen 2006, 74.)

Leikkiminen harjaannuttaa myös hieno- ja karkeamotoriikkaa sekä koordinaatiokykyä. Lisäksi leikkiessä mahdollistuu erilaisten aistiärsykkeiden kokeminen esimerkiksi katselemisen tai kiipeilemisen kautta (Pihlaja 2004, 159-160). Leikkiessä lapsi havainnoi sekä omaa että toisen ruumiin rakennetta ja mieltä (Airas & Brummer 2002, 166). Leikin vuorovaikutuksellisuudella on siis suuri merkitys myös fyysisen identiteetin rakentumisessa (Sinkkonen 2005, 115).

Leikkiessä lapsi viestii sisäistä oloaan ja käsittelee ympäristöstä tekemiään havaintoja ja siten luo uusia ja muokkaa vanhoja merkitysrakenteita. Leikin kautta lapsella on mahdollisuus tutustua itseensä ja työstää tunteita ja ajatuksia: leikki voi tarjota lapselle väylän sisäisten paineiden purkamiselle tai leikkiminen voi olla lääke, joka auttaa lasta vaikeissa kokemuksissa. Toisaalta leikit voivat myös naamioitua siten, ettei lapsi aina välttämättä itsekään tiedä, mitä haluaa leikeillään tuoda esille. Leikin tarkkailua voidaankin kuvata vapaana reittinä lapsen sisimpään. (Schulman 2007, 246-255; Aro & Siiskonen 2004, 164; Airas & Brummer 2002, 166, 175.)

Leikkiä tarkkailemalla voidaan havainnoida lapsen motorisia, tiedollisia ja sosiaalisia taitoja, kuten tarkkaavaisuutta, kielellisiä taitoja ja kykyä muodostaa sisäisiä mielikuvia. Leikkiä havainnoimalla saadaan tietoa esimerkiksi siitä, ovatko lapsen kielelliset taidot, motoriset taidot ja sosiaalinen toiminta iän mukaisella tasolla. Lapsen kehitystä voidaan arvioida tarkkailemalla esimerkiksi toisiin suuntautuneita leikkitoimintoja ja -aloitteita, esineiden symbolista käyttöä sekä leikin suunnitelmallisuutta. Leikkikäyttäytymistä havainnoimalla voidaan tehdä päätelmiä myös lapsen kognitiivisesta tyylistä ja sosiaalisten tilanteiden toimintatavoista. (Lyytinen & Lautamo 2004, 205-207; Helenius 2008, 65.)

Leikin merkitys lapsen elämässä on olennainen. Jokainen on joskus ollut lapsi, mutta onko aikuisen näkökulmasta koskaan mahdollista täysin ymmärtää tai muistaa, mitä leikki

lapselle todella merkitsee? Leikki voidaan rinnastaa lapsen kehityksen kannalta yhdeksi tärkeimmistä perustarpeista ruoan, lämmön ja hellyyden lisäksi. Leikin merkityksestä lapselle kertoo myös se, että leikin puute häiritsee lapsen psyykkistä kasvua ja kehitystä samoin kuten terveellisen ravinnon puute häiritsee fyysistä kehitystä. (Airas & Brummer 2002, 182; Kontu 2001, 84.)

3.3 Leikin kehitys

Tässä luvussa kuvaan leikin kehityksen pääpiirteitä ikäkausittain. Määriteltäessä leikin kehityksen vaiheita ikäperusteisesti on huomattava, että leikin kehitysvaiheiden yhdistäminen kronologiseen ikään sisältää vain suuntaa antavaa tietoa. Ihmisen kehitykselle ominaista on suuri vaihtelevuus kehityksen normaalirajojen sisällä (Hughes 1999, 74) eikä siten ehdottoman selkeitä leikin kehityksen kuvauksia ikäsidonnaisesti voida esittää. Varhaiskasvatuksen käytännön työssä leikin kehitysvaiheiden pääpiirteiden tunteminen on kuitenkin tärkeää, jotta leikille voidaan tarjota mahdollisimman hyvät edellytykset. (Kalliala 2008, 41.)

Kyky leikkiin kehittyy varhaisen, riittävän hyvän vuorovaikutuksen kautta (Airas & Brummer 2002, 175). Varhaisvuosien leikit ovat usein luonteeltaan liikkuvia, vaikkakin fyysistä aktiviteettia sisältäviä leikkejä esiintyy kaiken ikäisillä lapsilla. Pienimpien lasten leikeille ominaista on, että lapset leikkivät usein vuorovaikutuksessa aikuisen tai toisen lapsen kanssa. Varhaisvuosina lapsi alkaa aktiivisesti tutkia esineympäristöä ja ensimmäisten kolmen ikävuoden tyypillisiä leikkejä ovat esineleikkien lisäksi toimintaleikit. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 21; Lyytinen & Lyytinen 2006, 57-58.)

Kolmannesta ikävuodesta alkaen leikki suuntautuu enemmän leikkivälineisiin kuin itseen ja lapsi osaa käyttää leikkivälineitä tarkoituksenmukaisesti. Leikkivälineet alkavat lapsen leikeissä muuttua myös aktiivisemmiksi toimijoiksi. Leikit ovat vielä kuitenkin lyhytkestoisia ja ne voivat tapahtua joko yksinleikkien tai yhteisen teeman ympärillä rinnakkain leikkien. Tässä ikävaiheessa rakenteluleikit, kuten lapsen näkökulmasta katsottuna aikuisten maailman rakennelmien tai majojen rakentelu erilaisista tarvikkeista alkavat kiinnostaa. Rakenteluleikit harjoittavat monia eri kehityksen osa-alueita kuten tilan

ja suhteiden ymmärtämistä, hienomotorisia taitoja, pitkäjänteisyyttä ja luovuutta. Lisäksi rakentamisen kautta lapsi hahmottaa itsen ja ulkomaailman välisiä suhteita. Rakentaminen yhteistyössä toisten lasten kanssa vahvistaa myös kielellisiä ja sosiaalisia taitoja, kuten toisten mielipiteiden huomioimista, ristiriitojen ratkaisua ja asioista sopimista. (Lyytinen & Lautamo 2004, 202-203; Airas & Brummer 2002, 171; Hughes 1999, 79.)

Kielitaidon kehittymisen ja mielikuvituksen laajenemisen myötä kolmantena ikävuotena alkaa esiintyä yhteisleikkiä, jolloin roolileikit mahdollistuvat. Roolileikin ytimenä on vuorovaikutus toisten lasten kanssa sekä uskallus kokeilla erilaisia rooleja. Kolmivuotiaiden roolileikki on vielä lyhytkestoista ja vaatii usein aikuisen tukea, mutta esikouluikään tultaessa roolien suunnittelu ja leikkivälineiden valinta tapahtuvat jo ennen leikkiä ja roolin sisäistäminen ja vastavuoroinen toiminta lisääntyvät. Roolileikit harjoittavat yhteistoimintaa ja lasten omat kokemukset siirtyvät kuvitteellisina leikkiin ja uusien aiheiden keksiminen kehittää luovuutta. Tyypillisesti tytöt alkavat leikkiä nukkeleikkejä ja pojille syntyy kiinnostus sotaleikkeihin ja aseisiin (Airas & Brummer 2002, 171). Leikit, joissa käsitellään hyvän ja pahan teemaa, vaikuttavat myös leikkijän minäkuvan ja moraalien rakentumiseen. Leikkiessä lapsella on mahdollisuus selittää tapahtumien kulkua vaikeuksien kautta voittoon - periaatteella. (Lyytinen & Lautamo 2004, 203; Hughes 1999, 77-79; Kalliala 2000, 17-18.)

Esikouluikässä lapsen todellisuudentaju lisääntyy ja ajattelukyvyssä suhteessa omiin tunteisiin ja kokemuksiin tapahtuu muutoksia. Lisäksi lapsen keskittymiskyky kehittyy. Nämä muutokset mahdollistavat kuvitteluleikkeihin verrattuna luonteeltaan kurinalaisempien sääntöleikkien, kuten lautapeli- tai ulkoleikkien, leikkimisen. Tunnusomaista sääntöleikeille on vuorottelu ja tietty, ennalta sovittu kaava. Säännöt leikkeihin siirtyvät joko aikuisilta tai lapset sopivat ne keskenään. Sääntöleikeissä käsitellään pärjäämisen, suoriutumisen ja voittamisen teemoja. Esimerkiksi kilpailua sisältävien leikkien kautta lapsella on mahdollisuus vahvistaa omaa identiteettiä vertaisryhmässä. (Lyytinen & Lautamo 2004, 202-204; Kalliala 2002, 187; Airas & Brummer, 2003, 174-175.)

4 ERITYISEN TUEN TARPEESSA OLEVA LAPSI JA LEIKKI

Erityisyyden käsitteen yksiselitteinen määritteleminen on ongelmallista ja aina sidoksissa tiettyyn kontekstiin: jokainen yhteisö ja yksilö määrittelee normaaliuden omalla tavallaan. Millaista käyttäytymistä ja millaisia taitoja lapselta odotetaan missäkin tilanteessa? Mahdollistetaanko lapsen toiminta myös kasvuympäristön kannalta? Tässä luvussa tuon esiin teoreetikoiden ajatuksia erityisen tuen tarpeessa olevasta lapsesta, leikistä ja leikkiympäristöstä. Erityisyyden voidaan ajatella johtuvan eri selitysmallien mukaan esimerkiksi yksilöstä tai yhteisöstä, mutta Vehmaksen (2001, 103) mukaan vammaisuus tulisi nähdä tilana, joka muodostuu niin yksilöllisistä ominaisuuksista kuin yhteisöllisistäkin käytänteistä. (Vehmas 2001, 103-104.)

Koska opinnäytetyöni aiheena on erityistä tukea tarvitsevien lasten leikki, tuon esiin tässä luvussa eri tutkimuksissa havaittuja erityislapsen leikin ominaispiirteitä. On kuitenkin huomioitava, että jokainen lapsi on yksilöllinen ja siten jokaisen lapsen leikki sisältää yksilöllisiä piirteitä. Tarkastelen tässä luvussa myös keskeisimpien varhaiskasvatusta koskevien lakien ja asetusten määritelmiä opinnäytetyöni aiheista: erityistä tukea tarvitsevasta lapsesta ja leikkiympäristöstä. Luvun lopuksi tarkastelen kolmea opinnäytetyöni aihetta sivuavaa tutkimusta erityistä tukea tarvitsevistä lapsista.

4.1 Miten määritellä lapsi, jolla on erityisen tuen tarve?

Poikkeavan ja normaalin kehityksen välinen raja on häilyvä, sillä tuen tarpeet voivat olla moninaisia ja lapsen kehityksen normaali vaihteluväli on suuri. Jokainen lapsi on yksilöllinen ja siten kasvatukselliset tarpeet ovat yksilöllisiä. Mikä sitten on normaalista poikkeavaa? ”Ympäristöllä on ratkaiseva rooli sekä määriteltäessä sitä, mikä on poikkeavaa että siinä, millaiseksi lapsi kasvaa” toteaa Päivi Pihlaja raportissa Työkaluja päivähoidon erityiskasvatukseen (2001, 132). Erityisesti sosiaalisen ympäristön merkitys lapsen erityisyyden määrittelyssä on suuri. On huomattava myös, että kasvattajienkin ihmiskäsitykset sekä mielikuvat lapsista ja lapsuudesta ovat erilaisia, sillä niiden muotoutumiseen vaikuttavat lapsuus- ja aikuisiän kokemukset sekä kasvattajan henkilökohtaiset piirteet. (Heinämäki 2005, 8; Koivunen 2009, 91, 98, 138.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005, 35) määritellään seuraavasti lapsi, jolla on erityisen tuen tarve: ”Lapsi voi tarvita tukea fyysisen, tiedollisen, taidollisen tai tunne-elämän tai sosiaalisen kehityksen osa-alueilla eripituisia aikoja. Tuen tarve voi syntyä myös tilanteessa, jossa lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa hänen terveyttään ja kehitystään.”. Lapsen kehityksessä erityisvaikeuksia tai viivettä voi esiintyä mm. havaintotoimintojen, psykososiaalisen kehityksen, kielen, motoriikan ja tarkkaavuuden osa-alueilla (Koivunen 2009, 98).

Lapsen tulee saada erityistä tukea, jos sekä vanhemmat että kasvatushenkilöt ovat samaa mieltä erityisen tuen tarpeesta. Diagnoosi ei siis ole edellytys erityisen tuen antamiselle. Diagnoosi voi kuitenkin auttaa lapsen toiminnan ymmärtämistä, vaikka toisaalta diagnoosin vaarana on, että lapsi voi leimautua ja hänet nähdään diagnoosin läpi. Erityisen tuen tarve voi liittyä myös tiettyyn tilanteeseen tai olosuhteisiin, eikä sitä läheskään aina voida lääketieteellisesti määritellä. (Heinämäki 2004a 107-113, 227-230; Koivunen 2009, 97.)

Erityisyyttä määriteltäessä tulee myös huomioida ympäristön merkitys, sillä kasvuympäristön fyysisillä, psyykkisillä ja sosiaalisilla ominaisuuksilla on suora vaikutus lapsen tuen tarpeen määrään (Alila & Heinämäki 2004, 18). Eroavuudet erityislasten toiminnassa voivat johtua siis myös puutteista ympäristössä ennemminkin kuin puutteista leikkitaidoissa (Hughes 1998, 172). Ympäristöä muokkaamalla ei voida poistaa elimellisestä vauriosta johtuvaa tuen tarvetta, mutta vamman aiheuttamaa rajoittuneisuutta voidaan vähentää järjestämällä ympäristö erityistä tukea tarvitsevan lapsen toimintaa tukevaksi (Vehmas 2001, 108). Tuen tarve voi siis johtua kehityksellisten tekijöiden lisäksi myös siitä, ettei kasvuympäristö tue riittävästi lapsen toimintaa.

4.2 Erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi ja leikki lakien ja asetusten valossa

Useat varhaiskasvatusta ohjaavat linjaukset ja lait sisältävät määritelmiä lapsesta, jolla on erityisen tuen tarve. Lisäksi ne sisältävät mainintoja leikin merkityksestä ja oikeudesta lapselle sekä kasvuympäristön merkityksestä lapselle ja leikille. Nämä teemat ovat keskeisessä asemassa myös opinnäytetyössäni.

Lapsen oikeus leikkiin on tunnustettu kansainvälisellä tasolla YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 31. artiklassa painotetaan, että lapsen oikeus iänmukaiseen leikkiin on tunnustettava ja lasta on kannustettava virkistys- ja vapaa-ajan toimintoihin. Lisäksi 23. artiklassa todetaan, että henkisesti tai ruumiillisesti vammaisen lapsen tulisi saada ihmisarvon takaavat elinolot, jolloin mahdollistuisivat itseluottamuksen kehittyminen ja ryhmätoimintaan osallistuminen. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 1989.)

Päivähoitolain mukaan päivähoidon tehtävä on tarjota lapselle kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä sopiva kasvuympäristö lapsen lähtökohdat huomioiden (2a§). Lisäksi lapselle tulee taata jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet sekä edistää lapsen persoonallista, fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämää koskevaa kehitystä (2a§). Päivähoitolaki velvoittaa myös kuntoutussuunnitelman tekemiseen yhdessä vanhempien kanssa lapsille, jotka tarvitsevat erityistä hoitoa (7a§). (Laki lasten päivähoidosta 36/1973.)

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa (2002, 17) todetaan, että tarvittaessa lapsen tulee saada erityistä hoitoa, kasvatusta ja opetusta. Lisäksi todetaan yksiselitteisesti leikin olevan keskeinen lapsen toimintamuoto ja leikkimahdollisuuksia tulee tarjota lapselle toisten lasten ja aikuisten kanssa. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa todetaan myös, että lapsen kasvu- ja oppimisympäristön tulee olla ominaisuuksiltaan lapsen varhaiskasvatukselle sopiva fyysisesti, psyykkisesti, tiedollisesti ja sosiaalisesti. (Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista 2002, 17.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa painotetaan lisäksi lapsen yksilöllisten toimintamahdollisuuksien löytämistä erilaisissa ympäristöissä sekä korostetaan yksilöllisen tuen ja ohjauksen tarpeiden havaitsemista. Leikkiympäristön rakentaminen ja ylläpitäminen mainitaan keskeisenä osana varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatusympäristöä

suunniteltaessa pitää huomioida lapsen ikä, kehitys sekä ympäristön sopivuus leikkeihin sekä ajan- ja tilankäytön että välineiden osalta. Leikkivälineiden ominaisuuksista mainitaan niiden monipuolisuus, muunneltavuus ja riittävyys. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 22, 35-36.)

4.3 Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy?

Erityistä tukea tarvitsevien lasten leikki saa yksilöllisiä piirteitä leikkijän omien ominaisuuksien mukaan. Siten leikistä onkin haastavaa löytää yhteisiä, juuri erityislapsille tyypillisiä leikin ominaisuuksia. Lähtökohtaisesti kaikki lapset leikkivät huolimatta yksilöllisistä erityispiirteistä, tuen tarpeista tai leikkiympäristöön vaikuttavista tekijöistä. Vaikka erityislapsilla voidaan leikin avulla toteuttaa esimerkiksi kuntoutusta, myös mahdollisuuksia vapaaseen leikkiin pitää järjestää: erityisen tuen tarpeessa olevalla lapsella tulee olla yhtäläinen oikeus ja mahdollisuus leikkiin kuin muillakin lapsilla. (Hughes 1998, 183-184; Korpela & Nieminen 2001, 70-71.)

Erityisryhmiin kuuluvien lasten leikin erityispiirteistä voidaan esittää yleisiä tutkimuksiin perustuvia yhteispiirteitä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten on esimerkiksi havaittu leikkivän ja tutkivan vähemmän fyysistä ympäristöään verrattuna ikätasoisesti kehittyneisiin lapsiin. Lisäksi sisäisten mielikuvien ilmaiseminen sekä sosiaalisiin leikkeihin osallistuminen on vähäisempää erityisen tuen tarpeessa olevilla lapsilla verrattuna ikätasoisesti kehittyneeseen vertaisryhmään. Ongelmista, jotka näkyvät leikin sisällöissä, voivat kertoa leikin kaavamaisuus ja saman teeman toistuvuus, aggressiivinen käyttäytyminen leikissä, alhainen ristiriitojen sietämiskyky ja ongelmanratkaisukeinojen puutteet. Nämä tekijät osaltaan vaikuttavat vähentävästi erityislapsen mahdollisuuksiin tehdä leikkialoitteita sekä saada niille hyväksyntä muilta leikkijöiltä. (Lyytinen & Lautamo 2004, 204-205, 207; Lyytinen 2000, 27.)

Erityispiirteet leikissä, kuten leikin vähäisyys tai leikin puuttuminen, voivat johtua joko lapsen omasta erityisen tuen tarpeesta tai ympäristön sopimattomuudesta. Esimerkiksi fyysiset vammat tai vaikeudet liikkumisessa voivat estää sosiaalisen toiminnan ja omaehtoisen leikin kehittymisen (Pihlaja & Lahdenperä-Mustajärvi 2004, 293).

Erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla saattaa esiintyä ongelmia leikkiryhmiin mukaan pääsemisessä. Esimerkiksi tämä vaikeus on havaittu tutkimuksissa lapsilla, joilla on kielellisen kehityksen ongelmia. Syynä tähän voi osaltaan olla se, etteivät muut lapset välttämättä osaa tulkita heidän aloitteitaan. Kielihäiriöisen lapsen vaikeudet ymmärtämisessä ja/tai vuorovaikutustaidoissa voivat myös aiheuttaa lapsen ulkopuolelle jäämistä yhteisleikeistä. Kielihäiriöisten lasten leikin ominaispiirteitä ovat myös lyhyet leikkijaksot, sekä leikkivälineiden käsittely tai tutkiminen katselemalla. Vaikeudet ymmärtää lelujen käyttötarkoituksia saattavat osaltaan vähentää kielihäiriöisten lasten innostusta leikkiin. Kielihäiriöisten lasten leikissä tyypillisesti samat leikkiteemat toistuvat ja roolileikeissä roolihahmoon eläytyminen tai leikkijuonen keksiminen voi olla lapselle vaikeaa (Adenius-Jokivuori 2004, 202). (Lyytinen & Lautamo 2004, 205-206.)

Autististen lasten leikissä eroavuuksia verrattuna ikätasoisesti leikkiviin lapsiin on paljon. Käyttäytymiselle on tyypillistä syrjään vetäytyminen sosiaalisissa tilanteissa. Autististen lasten leikkiä voidaan kuvata toistavaksi ja stereotyyppiseksi. Autististen lasten on myös havaittu leikkivän älykkyystasosta huolimatta vähän tai ei lainkaan symbolisia leikkejä. Tämän on arveltu johtuvan autistisen lapsen vaikeudesta asettua toisen ihmisen rooliin ja ymmärtää toisen tunteita. Leikille on myös tyypillistä, etteivät autistiset lapset ole kiinnostuneita esineiden ominaisuuksien tutkimisesta. (Lyytinen 2000, 29; Lyytinen & Lautamo 2004, 206; Hughes 1999, 155, 168.)

Lapsella, jolla on tuen tarvetta sosiaalis-emotionaalisella kehityksen osa-alueella, voi esiintyä vaikeutta leikkiä ja toimia sosiaalisissa suhteissa vertaisryhmässä (Pihlaja 2004, 220). Psykkisesti häiriintyneiden lasten leikille on ominaista vaikeudet leikin aloittamisessa ja jatkuvuudessa, mutta toisaalta myös leikin lopettamisessa. Leikki saattaa ikään kuin jäädä päälle. Psykkisesti häiriintyneiden lasten leikki, samoin kuin autististenkin lasten leikki, on usein sisällöltään jäykkää ja pakonomaisen toistavaa. Psykkisesti häiriintyneiden lasten leikki voi olla myös pelkkää mekaanista leikin matkimista. Vakavat psyykkiset ongelmat voivat myös kokonaan estää lapsen leikin kehittymisen. (Airas & Brummer 2002, 167, 176.)

4.4 Aiempia tutkimuksia erityislasten leikistä

Hankkiessani teorian tietoa havaitsin, että ylipäättään leikistä löytyy tietoa runsaasti ja myös tutkimusta siitä on tehty melko paljon. Kuitenkaan erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä ja ympäristön vaikutuksesta leikkiin, tutkimusta tai kirjallisuutta ei sen sijaan ole paljon saatavilla. Lähimpänä opinnäytetyöni aihetta on mm. Mari Fabigin pro gradu-tutkimus erityistä tukea tarvitsevien lasten leikki-taidoista. Lisäksi Anne-Mari Anttosen ja Jenni Ukkosen pro gradu-tutkimus käsittelee leikkiympäristöjä, jotka ovat myös omassa opinnäytetyössäni mielenkiinnon kohteena. Opinnäytetyössäni olen hankkinut tietoa erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä haastatteleamalla erityislasten avustajia. Vastaavanlaista tiedonhankintatapaa ja siten myös vastaavanlaisia havaintoja on Hanna Panulan pro gradu-tutkimuksessa, joka käsittelee mm. kasvatushenkilöiden käsityksiä erityisen tuen järjestämisestä.

Mari Fabigin Jyväskylän yliopistoon tekemässä pro gradu-tutkimuksessa: ”Kaikki lapset leikkivät? : lasten, joilla on pulmia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkautta, leikki-taidot PAGES -menetelmällä arvioituna” kartoitettiin niiden lasten leikki-taitoja, joilla on ylivilkkautta ja/tai pulmia tarkkaavaisuudessa. Tutkimuksen tavoitteena oli myös selvittää, onko erityistä tukea tarvitsevien lasten leikissä mahdollisesti erityisiä heikkouksia tai vahvuuksia. Tietoa lapsen leikki-taidoista kerättiin kasvattajilta heidän lapsen leikistä tekemien havaintojen pohjalta. Tutkimuksen tulokset osoittivat mm. että lapsilla, joilla on pulmia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkautta, on muita lapsia heikkomat leikki-taidot. Sosiaaliseen leikkiin kuuluvat toiminnan osa-alueet, kuten roolin otto, tarinan leikkiminen ja sääntöjen ymmärtäminen ja niistä neuvottelemisen osoittautuivat tutkimuksessa erityisen haasteellisiksi. (Fabig 2009.)

Anne-Mari Anttosen ja Jenni Ukkosen Jyväskylän yliopistoon tekemässä pro gradu-tutkielmassa: ”Päiväkodin leikkikulttuurin luomat olosuhteet esikouluikäisten lasten vapaalle leikille” selvitettiin sekä fyysisestä että sosiokulttuurisesta ympäristöstä koostuvan leikkikulttuurin luomia olosuhteita esikouluikäisten vapaalle leikille. Fyysisen ympäristön nähtiin muodostuvan konkreettisista fyysisistä tiloista, materiaaleista ja tilajärjestyksestä. Tutkimustulokset kuvasivat hyvän fyysisen leikkiympäristön tunnusmerkeiksi mm. leikkipaikan koon ja leikkivälineet. Merkityksellisiksi kuvattiin myös esimerkiksi leikkipaikan viihtyisyys, turvallisuus ja rauhallisuus sekä tilajärjestelyt. Melun ja hälinän

kuvattiin aiheuttavan rauhattomuutta leikkiympäristöön. Päiväkotiyyhteisön arvot, asenteet, säännöt ja toimintatavat sekä käytännöt muodostivat sosiokulttuurisen ympäristön. Hyvän sosiokulttuurisen toimintaympäristön tunnusmerkkejä tulosten mukaan olivat mm. leikkikaverit, leikkiajan riittävyys ja leikkiympäristön rauhallisuus, tietyt leikki-tilat sekä pienryhmät. Myös leikkijän omien, yksilöllisten ominaisuuksien havaittiin vaikuttavan leikkiin. (Anttonen & Ukkonen 2009.)

Hanna Panulan pro gradu-tutkielmassa keskityttiin tutkimaan erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän perheidensä huomioimista päivähoitojärjestelmässä. Kvalitatiivinen tutkimus suoritettiin kyselylomakkein haastatteleamalla päiväkodin henkilökuntaa sekä päivähoiton hallinnon työntekijöitä. Tutkimuksen osatuloksena siihen, miten erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia tulisi haastateltujen mukaan huomioida päivähoitossa, 53% vastanneista kasvatushenkilöistä piti päivärytmiä erityisen tärkeänä. Tärkeänä vastauksissa nousi esille päivähoitossa erityistä tukea tarvitsevan lapsen oppiminen leikin kautta, turvalliset ja hyvät tilat sekä hyvä ilmapiiri. Lisäksi tutkimuksen perusteella tärkeänä erityislapsen elämässä pidettiin avustajaa ja yhteistyötä vanhempien kanssa. Tutkimuksessa nousi esille myös toive ryhmäkokojen pienentämisestä. Lisäksi päivähoiton työntekijät pitivät hyvinä keinoina erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen toiminnan tukemisessa kuvien käyttöä, ohjeidenannon selkeyttä ja tukiviittomia sekä ryhmäavustajaa ja perustarpeista huolehtimista. Lasta, jolla on erityisen tuen tarve pyrittiin myös kannustamaan leikkiin ja antamaan positiivista palautetta sekä huolehtimalla turvallisesta ympäristöstä. (Panula 2007.)

Opinnäytetyössäni haluan selvittää, millaisia erityisiä piirteitä sisältyy erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin. Edellä kuvatuista tutkimuksista Mari Fabigin pro gradu-tutkielmassa on opinnäytetyöni kanssa samanlainen lähtökohta: selvittää, onko erityislapsen leikissä erityisiä heikkouksia tai vahvuuksia. Opinnäytetyöni toinen tutkimuskysymys tarkastelee ulkoisten tekijöiden vaikutusta leikkiin. Sama näkökulma on myös Anne-Mari Anttosen ja Jenni Ukkosen pro gradu-tutkielmassa, joka käsittelee leikkikulttuuria ja sen luomia olosuhteita leikille. Yhteistä heidän pro gradu-tutkielmansa ja oman opinnäytetyöni kanssa on myös leikkiympäristön käsitteen määrittäminen ja sen jakaminen eri ulottuvuuksiin, kuten fyysiseen ja sosiaaliseen.

Edellä kuvatut tutkimukset ovat yhteneviä oman opinnäytetyöni kanssa myös tutkimuksen kohteen tai menetelmän suhteen. Kaikissa tutkimuksissa on ainakin yhtenä menetelmänä käytetty kasvattajien haastatteluita tai kyselyitä pohjautuen heidän havaintoihinsa. Esimerkiksi Hanna Panula on pro gradussaan tutkinut kasvattajien käsityksiä ja toiveita erityistä tukea tarvitsevien lasten tukemisen keinoista. Edellä kuvattujen tutkimusten tulokset ovat myös osaltaan yhteneviä opinnäytetyöni tutkimustulosten kanssa ja ne tukevat tutkimustulosten analysointia. Yhteneviä tutkimustuloksia ovat esimerkiksi erityiset piirteet erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikissä, kuten sosiaalisten leikkien haasteellisuus ja erityislapsen toiminnan tukemiseen liittyvät tekijät, kuten päivärytmin ja tukitoimien tärkeys. Opinnäytetyöni tutkimustuloksiin liittyen edellä mainituissa tutkimuksissa tulivat myös esiin leikkiin vaikuttavina tekijöinä ympäristöön liittyvät ominaisuudet, kuten leikkitilojen turvallisuus, sekä muutostoiveet, kuten toive ryhmäkokojen pienentämisestä.

5 ERITYISLAPSEN LEIKKI JA ULKOISET TEKIJÄT

Lapsen kehitykseen vaikuttavat tekijät voidaan jakaa endogeenisiin ja eksogeenisiin tekijöihin, jotka vuorovaikutuksessa keskenään vahvistavat tai heikentävät toistensa merkitystä. Endogeenisiä tekijöitä ovat lapsen omat taidot ja tiedot, temperamentti sekä kiinnostuksen kohteet. Lapsen kasvuympäristöön liittyvät tekijät ja ominaisuudet ovat eksogeenisiä tekijöitä, joiden vaikutusta erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen leikkiin tässä tutkimuksessa erityisesti keskitytään tarkastelemaan. (Lyytinen & Lyytinen 2006, 65.)

Kasvuympäristön merkitys lapsen kehitykselle on suuri, sillä se suuntaa lapsen kiinnostuksen kohteita ja ohjaa käyttäytymistä. Kasvuympäristön merkityksestä lapselle kertoo se, että pahimmassa tapauksessa päivähoitoympäristöön liittyvät tekijät voivat aiheuttaa lapsen erityisen tuen tarpeen. Riskitekijöitä, jotka voivat lisätä lapsen erityisen tuen tarvetta, voivat olla esimerkiksi lapsiryhmien suuri koko ja pitkät hoitopäivät. Myös työntekijöiden poissaolot ja henkilökunnan vähyys voivat osaltaan vaikeuttaa erityisen tuen tarpeen huomioimista. (Koivunen 2009, 97; Lyytinen & Lyytinen 2006, 19.)

5.1 Millainen on hyvä leikkiympäristö?

Varhaiskasvatusympäristö voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen ympäristöön, jotka sisältävät fyysiset sisä- ja ulkotoimintatilat, materiaalit ja välineet sekä eri tilanteisiin kuuluvat sosiaaliset ja psyykkiset varhaiskasvatusympäristöt, kuten ilmapiirin sekä vuorovaikutuksen. Kasvuympäristön tulee olla kaikilta näiltä ominaisuuksiltaan lasten varhaiskasvatukselle soveltuva. Ympäristön ja toimintojen selkeys, viihtyisyys ja eheys ovat olennaisia päiväkotiympäristön osatekijöitä. (Saulio & Heinämäki 2004, 33; Heinämäki 2004, 70; Lahti, Mäki & Pihlaja, 2006, 35.)

Fyysiseen leikkiympäristöön sisältyvät leikkimiseen tarkoitettut tilat, saatavilla olevat leikkivälineet ja niiden paikat sekä tilajärjestelyt. Useilla fyysisen leikkiympäristön ominaisuuksilla, kuten leikkitalan koolla sekä leikkivälineiden ja lasten määrällä on vaikutusta lapsen leikkikäyttäytymiseen. (Frost, Shin & Jacobs 1998, 255, 260-262.)

Hyvä fyysinen kasvuympäristö on viihtyisä eikä siinä ole liikaa visuaalisia tai auditiivisia ärsykeitä, jotka voivat häiritä hahmottamista, tarkkaavaisuutta, oman toiminnan ohjausta, ja näkemistä. Hyvässä leikkiympäristössä lasten ja kasvattajien oma toiminta ei aiheuta liikaa melua, jolloin kommunikointi, puheen ymmärtäminen, keskittyminen ja auditiivinen hahmottaminen onnistuvat. Ääniärsykkeiden määrään vaikuttaa suoranaisesti esimerkiksi lapsiryhmän koko. Toisaalta on huomattava, että myös virikkeiden puute ja innostamaton ympäristö voivat nekin aiheuttaa lapselle yksilöllisen ohjauksen tarvetta (Heinämäki 2005, 12). (Koivunen 2009, 179-182; Aro & Siiskonen 2004, 174.)

Olellainen osa hyvää leikkiympäristöä ovat kooltaan riittävän suuret leikkitilat, jotka mahdollistavat liikkumisen, suuren tilan kokemisen sekä fyysisen ja aktiivisen leikin. Lapsiryhmän kokoon nähden liian pienet tilat tai leikkivälineiden rajoitettu määrä voivat aiheuttaa ristiriitoja ja häiriöitä leikkikäyttäytymiselle. Päiväkotien leikkiympäristöt tarjoavat harvoin leikkitilaa lapsille riittävästi, sillä esimerkiksi kahdenkymmenen lapsen ryhmä tarvitsisi roolileikkiin noin 60 neliometriä. Kiinnittämällä huomioita tilajärjestelyihin leikkiä voidaan ohjata tarkoituksenmukaisiin ja sopiviin paikkoihin. Erillistilat innostavat lasta yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen toisten lasten kanssa, mutta vastaavasti lapsilla tulisi olla päiväkodissa mahdollisuus myös vetäytyä omaan rauhaan yksin tai kaverin kanssa. (Frost ym.1998, 263-264, 277; Lahti ym. 2006, 34-35; Tiusanen 2008, 80.)

Leikkiympäristön yhtenä osatekijänä ovat leikkivälineet ja niiden tärkein tehtävä on houkuttaa lasta leikkiin. Leikkivälineitä pitää olla riittävästi ja niiden tulee vastata lapsen kehitystasoa ja yksilöllisiä tarpeita. Leikkivälineiden ominaisuuksilla on myös vaikutusta leikkiympäristöön. Esimerkiksi kiinnittämällä huomiota leikkivälineiden ominaisuuksiin ja sijoituspaikkaan voidaan ehkäistä viihtyisyyttä haittaavan melun syntyä (Koivunen 2009, 181-182). Leikkivälineet myös ennalta suuntaavat leikin sisältöä joko suorasti tai epäsuorasti: lapsi leikkii erilaisia leikkejä mielikuvitusta stimuloivilla, epämääräisemmällä leikkivälineillä, kuin selkeästi tiettyyn leikkiin ohjaavilla leluilla. (Aro & Siiskonen 2004, 174-175; Lyytinen & Lautamo 2004, 213; Kalliala 2002, 205-206.)

Hyvässä leikkiympäristössä leikille suodaan myös aikaa ja lapsille mahdollisuus päättää tiettyjen rajojen sisällä leikkiajasta. Marjatta Kalliala kysyykin kirjassa ” Leikkivä ihminen ” (2001, 18) : ”Onko lapsella tarpeeksi aikaa pitkäkestoiseen leikkiin? Onko lapsella aikaa

suloiseen joutilaisuuteen?” Hyvän leikkiympäristön ominaisuutena on siis turvattu leikkirauha, jolloin leikki ei häiriinny ja keskeydy liian usein. Turvaamalla lapsen leikkirauha tuetaan myös leikin kehittymistä ja jatkuvuutta. Ihanteellisessa leikkiympäristössä leikin voi tarvittaessa jättää kesken ja jatkaa sitä sopivana ajankohtana. (Helenius & Korhonen 2005, 22-23, 25; Lahti ym. 2006, 35.)

Suotuisassa kasvuympäristössä aikuisen toiminta on johdonmukaista ja ennakoitavaa, aikuisilla on aikaa lapsille ja aikuissuhteet ovat pysyviä. Leikkiympäristön tulee myös mahdollistaa vastavuoroinen toiminta ja vertaisryhmäkokemukset. Kasvuympäristön tulisi olla tilajärjestelyiltään myös sellainen, että se mahdollistaisi katsekontaktin ja mallintamisen sekä vähentäisi liiallista levottomuutta aiheuttavaa liikkumista. (Lyytinen 2000, 20; Aro & Siiskonen 2004, 174; Heinämäki 2004, 62, 66-68.)

Psyykinen toimintaympäristö sisältää ilmapiirin ja tunneilmaston. Myös turvallinen ja luottamuksellinen kiintymyssuhde lapsen ja hoitajan välillä sisältyy olennaisesti hyvän psyykkisen kasvuympäristön tunnusmerkkeihin. Kasvattaja voi lisäksi tukea turvallisuuden tunnetta huolehtimalla, ettei leikkiympäristössä ole pelkoja aiheuttavia asioita ja tarvittaessa antaa turvaa turvattomalle lapselle. Kasvuympäristön pysyvyys lapsen kokemana on lapsen hyvinvoinnin kannalta merkittävä ja myös ongelmatilanteita ennaltaehkäisevä tekijä. Kokemukseen ympäristön pysyvyydestä vaikuttavat henkilöstön pysyvyyden lisäksi toiminnan pitkäjänteisyys, muutoksien määrä päivähoitoryhmässä sekä hoitoaikojen vaihtelu. (Heinämäki 2004, 70; Koivunen 2009, 183.)

Sosiaalinen toimintaympäristö käsittää ryhmän sisäisen toiminnan ja ryhmädynamiikan sekä ihmisten väliset suhteet ja kasvuympäristössä olevien henkilöiden vuorovaikutuksen. Lapsen arvostaminen, kasvattajan läsnäolo ja sanalliset ja sanattomat viestit vaikuttavat lapsen sosiaaliseen leikkiympäristöön. Kasvattaja voi osoittaa leikin arvostusta lapselle monin eri tavoin ja se onkin tärkeää, sillä arvostuksen puute voi aiheuttaa sosiaalisten leikkien kehittymättömyyttä (Helenius & Korhonen, 2005, 29). Hyvän pedagogisen kasvuympäristön keskeisenä tunnusmerkkinä on myös strukturoitu ympäristö ja pysyvä päiväjärjestys. (Koivunen 2009, 183-184; Heinämäki 2004, 70.)

5.2 Miten erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiä voidaan tukea?

Lapsen hyvinvoinnin perustana on hyvä ja toimiva arki, joka voi jo sinällään tukea erityislapsen toimintaa (Koivunen 2009, 91). Myös kasvuympäristöllä on suuri vaikutus erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikille, mutta useista eri syistä johtuen ympäristö ei usein kuitenkaan ole lapsen leikkiä tukevaa. Kasvuympäristön kautta leikkiin vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi kasvattajan käsitys erityisen tuen tarpeessa olevan lapsen leikin merkityksestä sekä erityistä tukea tarvitsevan lapsen mahdollisuus toimia vertaisryhmässä. (Hughes 1998, 184-185.)

Kaksi yleistä erityispedagogista tapaa, joiden avulla leikkiä voidaan tukea ovat toiminnan ja fyysisen ympäristön mukauttaminen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2005, 36) mukaan tukitoimena voivat olla lapsen psyykkisen ja sosiaalisen varhaiskasvatusympäristön mukauttaminen lapsen tarpeisiin sopivaksi, päivittäisen kasvatustoiminnan mukauttaminen ja arjen kuntouttavien elementtien, kuten struktuurin, oman toiminnan ohjauksen, vuorovaikutuksen ja ryhmätoiminnan vahvistaminen.

Esteetön toimintaympäristö on keskeinen fyysisen leikkiympäristön osatekijä ja lapsen leikkiympäristössä toimiminen tulisi mahdollistaa niin tilojen kuin materiaalienkin osalta. Lapsen, jolla on erityisen tuen tarve, tulisi voida liikkua mahdollisimman paljon samoin kuten muidenkin lasten, sillä se edistää tunnetta ja kykyä itsenäiseen toimintaan. Tilan käytön ja toiminnan suunnittelulla lapselle voidaan tarjota myös mahdollisuuksia omatoimisuuteen, turvalliseen ympäristössä liikkumiseen sekä itsenäisiin valintoihin ja päätöksiin, vaikka vamma tai sairaus vaikuttaisi lapsen toimintakykyyn heikentävästi. Ympäristön esteettömyyteen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi portaattomuus, liuskat pyörätuolia varten sekä riittävän leveät ovet. Lisäksi lapsen toimintaa tukevassa varhaiskasvatusympäristössä tulee olla riittävä käyttö- ja säilytystila mahdollisille apuvälineille. (Heinämäki 2005, 45, 47; Lahti ym. 2006, 35.)

Tilan käytön suunnittelu on yksi fyysisen ympäristön mukauttamisen keino. Lapselle, jolla on erityisen tuen tarve, on välttämätöntä mahdollisuus toimia erillisissä tiloissa pienryhmissä tai kahdestaan kasvattajan kanssa (Helenius 2008, 65). Rauhallinen pienryhmätila mahdollistaa leikin kahden tai muutaman lapsen ryhmissä ja tukee siten lapsen sosiaalisten taitojen kehittymistä. Pienet ja turvalliseksi koetut tilat ovat tärkeitä

esimerkiksi näkövammaiselle lapselle, joka saa informaatiota ympäröivästä tilasta kosketusaistin avulla tai lapsille joilla on epäselvyyttä oman minän tai omien rajojen kanssa. Myös lapset, joilla on vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa tai keskittymisessä voivat kokea turvalliseksi pienen tilan, jossa on mahdollisuus leikkirauhaan. (Lahti ym. 2006, 33.)

Fyysisen ympäristön muutosten kautta voidaan myös helpottaa visuaalista ja auditiivista hahmottamista sekä vähentää tai poistaa ärsykejä. Valaistuksen ja näköyhteyden mahdollistaminen on tärkeää esimerkiksi näkövammaiselle lapselle. Toimintaa leikkiympäristössä helpottavat myös vain välttämättömien esineiden ja tarvikkeiden esilläolo sekä ympäristön tavaroiden pysyvät paikat. Tuttu ja muuttumaton ympäristö mahdollistaa lapsen itsenäisen toiminnan ja vahvistaa turvallisuuden tunnetta. (Aro & Siiskonen 2004, 174; Koivunen 2009, 91; Lahti ym. 2006, 35.)

Leikkivälineiden valinta lapsen leikkitaitojen mukaisesti mahdollistaa onnistumisen ja ilon kokemisen leikin aikana. Tutut leikkivälineet antavat mahdollisuuden toistaa leikkejä ja antavat näin lapselle hallinnan tunteen. Leikkivälineiden määrällä on myös vaikutusta lapsen leikkiin: leikkivälineiden liiallinen määrä voi jopa haitata lapsen keskittymistä ja yhtäjaksoista leikkiä. Leikkivälineiden tulee vastata lapsen mahdollisiin erityistarpeisiin. Tiettyyn leikkiin selkeästi ohjaavat leikkivälineet voivat vaikuttaa positiivisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkihalukkuuteen. (Aro & Siiskonen 2004, 174-175; Lyytinen & Lautamo 2004, 205, 213.)

Varhaiskasvatuksen toisena yleisenä tukitoimena erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiä voidaan tukea myös mukauttamalla kasvatustoimintaa yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi. Tukea voidaan tarjota esimerkiksi ohjaamalla erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi pienempään toimintaryhmään yhdessä muiden lasten tai aikuisen kanssa, tukemalla lapsen omatoimisuutta päivittäisissä toiminnoissa ja tukemalla lapsen itsetuntoa. (Saulio & Heinämäki 2004, 34-36.)

Mukauttamalla psyykkistä ympäristöä voidaan mahdollistaa erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselle sopivat, tarpeita vastaavat kokemukset vertaisryhmässä. Tällöin erityislapsi voi kokea myös olevansa tasa-arvoinen muiden lasten kanssa ja lapsella on mahdollisuus leikkiä vapaasti ilman tunnetta siitä, että hän on eritysten tukitoimenpiteiden kohteena. Vertaisryhmässä toimiminen ja myönteiset kokemukset vahvistavat lapsen

itsetuntoa ja samalla lapsi saa ikätasoisesti leikkiviltä tovereilta toimintamalleja. Yhteisleikki innostaa lasta liikkumiseen, puhumiseen, suunnitteluun ja ryhmätoimintaan osallistumiseen. (Saulio & Heinämäki, 2004, 34, 36, 38; Lyytinen & Lautamo 2004, 213.)

Henkilöstön riittävyys, pysyvyys ja osaaminen ovat olennaisia tekijöitä erityistä tukea tarvitsevan lapsen varhaiskasvatuksessa. Lasta lähellä olevan aikuisen, esimerkiksi henkilökohtaisen avustajan vaihtuvuus voi tuen tarpeesta riippuen taannuttaa lapsen kehitystä. Esimerkiksi pysyvyyden ja jatkuvuuden tarpeiden ollessa korostuneita lapsen kehityksessä henkilökunnan vaihtuvuus haittaa kehityksen edistymistä. Avustajan tarve ryhmässä voi johtua myös henkilökunnan määrän vähyydestä ja siitä seuraavasta kyvyttömyydestä vastata lasten yksilöllisiin tarpeisiin pikemmin kuin yhden lapsen tarpeesta erityiseen tukeen. Henkilöstön riittävyydellä voidaan varmistaa myös riittävä aika erityisen tuen tarjoamiseen lapselle. (Heinämäki 2004, 62, 66-68.)

Yksi erityispedagogisen ohjauksen yleinen periaate ja kuntouttava elementti vuorovaikutuksen ja ryhmätoiminnan tukemisen lisäksi on päivähoitoympäristön struktuuri, johon kuuluvat ajan, tilan, toiminnan ja ihmisten johdonmukaisuus ja lapsen näkökulmasta ennakoitavissa oleva rakenne. Erityisen tärkeä säännöllinen ja toistuva struktuuri on lapsille, jotka tarvitsevat erityistä tukea tarkkaavuuden, levottomuuden tai tunne-elämän osa-alueilla. Selkeä, muuttumaton päiväjärjestys ja tutut toimintatavat tukevat lapsen käsitteiden, muistin rakenteiden ja kielen kehittymistä sekä auttavat suuntaamaan toimintaa. Toisaalta ympäristön ei tulisi olla kuitenkaan liian strukturoitu, sillä se voi heikentää lapsen kykyä itsenäiseen toimintaan ja ongelmanratkaisukykyyn. (Saulio & Heinämäki, 2004, 37-38; Koivunen 2009, 62-64, 184.)

Erityispedagogisia menetelmiä erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselle voivat myös olla sopivan kommunikointitavan löytäminen ja lapsen ohjaaminen kommunikointitilanteissa. Esimerkiksi viittomakieltä käyttävän lapsen lähellä olevien aikuisten ja päivähoiton lapsiryhmänkin on hyvä oppia viittomia vuorovaikutuksen tukemiseksi (Sume 2004, 304-307). Lapsen toimintaa tukevat myös erilaiset menetelmät, kuten vuorovaikutusta tukevat leikit ja suunnitellut ohjelmat. Toiminnan strukturoinnissa helpottavat tavaroiden ja toimintojen nimetyt tai kuvin merkityt paikat esimerkiksi kielellisen kehityksen ja keskittymisen sekä toiminnanohjauksen ongelmissa. (Koivunen 2009, 96; Heinämäki 2005, 41.)

5.3 Aikuinen leikin tukijana

Leikkimällä lapsen kanssa aikuinen viestittää lapselle välittävänsä hänestä. Marjatta Kalliala käyttää käsitettä ”leikin kannattelemisen” (2002, 192) kuvattaessaan aikuisten merkitystä lapsen leikin tukemisessa. Leikin kannattelemisen voi yksinkertaisimmillaan tarkoittaa sitä, että aikuinen pysyttelee leikkijöiden läheisyydessä. Leikkiä kannattelemalla suotuisat olosuhteet leikille voidaan turvata ja tukea leikin pitkäkestoisuutta.

Lapsen ikä, leikkitaidot, leikin laji ja tilannetekijät vaikuttavat siihen, minkä verran lapsi tarvitsee aikuisen ohjausta leikkimiseen. Aikuisen tulee olla saatavilla tarvittaessa mahdollista opastusta, ohjausta tai ristiriitatilanteita varten (Suhonen 2006, 54). Aikuinen voi tukea leikkiä havainnoimalla sitä, kommunikoidamalla leikkijöiden kanssa tai osallistumalla itse leikkiin. Kasvattaja voi tukea leikkiä myös konkreettisesti järjestämällä leikkimateriaaleja ja tarjoamalla lapselle siten turvallisen ja rikkaan leikkiympäristön. (Lyytinen & Lautamo 2004, 210; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 21.)

Aikuisen tukemana lapsen leikkimotivaatio vahvistuu ja lapsen kiinnostus yhteisiin leikkeihin lisääntyy onnistumisen kokemuksien ja ilon kautta. Vygotskyn (1978) mukaan lapsen toiminnassa voidaan nähdä kaksi tasoa: yksinleikin vyöhyke, jolla lapsi toimii itsenäisesti sen hetkisten taitojensa mukaisesti ja lähikehityksen vyöhyke, jolle lapsi yltyä aikuisen tai taitavamman lapsen avulla. Lapselle uudet ja vaativammat kognitiiviset taidot alkavat siis kehittyä potentiaalisella tasolla yhdessä toisen taitavamman lapsen tai aikuisen kanssa. Myöhemmin lähikehityksen vyöhykkeellä opitut taidot sisäistyvät lapsen omiin kognitiivisiin rakenteisiin. Leikkiin osallistumalla aikuinen voi omalla toiminnallaan edistää lapsen tarkkaavaisuuden suuntaamista, rohkaista leikkivälineisiin tutustumisessa sekä antaa vihjeitä lapselle leikin etenemiseksi. (Lyytinen & Lautamo 2004, 208-209, 214; Lyytinen & Lyytinen 2006, 65.)

Aikuinen voi pedagogisen ja johdonmukaisen toiminnan kautta tukea erityislapsen onnistuneiden vertaisryhmäkokemusten saantia. Aikuinen voi myös oman toiminnan, kuten puheen ja oman mallin avulla laajentaa leikin teemoja ja toiminta-alueita, sekä edistää leikin jatkuvuutta. Jos lapsen omat fyysiset tai psyykkiset voimavarat ovat vähäiset, jopa lapsen puolesta leikkiminen voi olla tarkoituksenmukaista. Lapsen voimavarojen

lisääntyessä aikuisen aktiivisuuden leikin ohjaamisessa tulisi taas pienentyä. (Adenius-Jokivuori 2004, 202; Hiitola 2001, 359.)

Lapsi siis tarvitsee aikuisen tukea leikkiin sopivassa määrin ja aikuinen voikin rohkaista esimerkillään lasta leikkimään esimerkiksi totutusta poikkeavia leikkejä. Lapsi kuitenkin soveltaa leikkiinsä aikuisen antamista malleista vain ne, jotka hän ymmärtää. Jos aikuiset puuttuvat liikaa leikin sisältöön tai pyrkivät tuomaan leikkiin liiaksi kasvatuksellisia, opetuksellisia tai muita päänmääriä vaarana on, että leikkimisestä syntyvä ilo voi vähentyä (Airas & Brummer 2002, 176). On myös huomattava, että ympäristötekijöistä esimerkiksi aikuisen suhtautumista lapseen voivat värittää aikuisen tiedostamattomat tunteet lasta ja erityisyyttä kohtaan. (Pihlaja 2006,10; Lyytinen & Lautamo 2004, 210-211.)

6 TUTKIMUSPROSESSI

Tutkimukseni aiheena on erityislasten leikki. Miksi valitsin juuri tämän aiheen opinnäytetyölleni? Yhtenä syynä aiheen valinnalle olivat kiinnostus ihmisen kehittymiseen sekä käyttäytymisen selittämiseen. Lisäksi kimmokkeen, joka ohjasi aihevalintaa, sain sekä kehityspsykologian että kasvatustieteiden opintojaksoilta. Toisena opiskeluvuotena tein myös erityiskasvatuksen opintojaksoon liittyen harjoittelututkimuksen erityislasten leikistä. Se herätti kiinnostuksen jatkaa tutkimusta samasta aiheesta. Tutkimusaiheen valinta tutkitusti perustuukin joko omaan tietopohjaan ja haluun saada lisää tietoa tai kokemuksesta havaittuun tiedon tai tutkimuksen tarpeeseen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 72-73). Tutkimuksen aihevalinta tässä opinnäytetyössä pohjautuu siis suureksi osaksi tekijän omaan kiinnostukseen ja haluun saada lisää tietoa erityislapsen leikistä.

Tutkimuskysymyksille suuntaa antoi niinkään ympäristön esteettömyyttä käsitellyt opintojakso. Tutkimuksen yleisluontoinen aihepiiri, erityislasten leikki, jakautuukin opinnäytetyössäni tarkentavaan johtoajatukseen, jonka mukaan kasvuympäristön ulkoisilla tekijöillä, niin fyysisillä, psyykkisillä kuin sosiaalisillakin tekijöillä on vaikutusta erityislapsen leikkiin. Tutkimukseni lähtökohtana on myös ajatus siitä, että lapsen päivähoitoympäristön ulkoisia tekijöitä muuttamalla voidaan osaltaan tukea erityislapsen leikkiä ja halukkuutta siihen. (Hirsjärvi ym. 2009, 69.)

6.1 Tutkimuskysymykset

Opinnäytetyöni lähtökohtana oli selvittää erityistä tukea tarvitsevien lasten leikin erityispiirteitä ja ulkoisten tekijöiden vaikutusta leikkiin. Tutkimuksen tiedonhankintatapana oli haastattelu, joka tehtiin viidelle erityistä tukea tarvitsevan lapsen avustajalle. Mielenkiinto tutkimuksessa keskittyi leikin erityispiirteisiin, kuten leikin aloittamiseen, leikkimuotoon, tukitoimien ja ympäristötekijöiden vaikutukseen lapsen leikkimotivaatioon. Tutkimuskysymyksinä opinnäytetyössäni ovat siis:

- 1. Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy?**
- 2. Miten ulkopuoliset tekijät vaikuttavat erityislapsen leikkiin?**

Tutkimuksen kohteena ovat erityistä tukea tarvitsevat lapset leikkijoinä. Siten tutkimuksen kohteena olevat erityistä tukea tarvitsevat lapset jäävät opinnäytetyössäni tuntemattomiksi myös minulle tutkimuksen tekijänä. Ainoana taustatietona lapsista tutkimukseen tarvitsin tiedon lapsen erityisen tuen tarpeesta: millaisissa toiminnoissa ja millä kehityksen osa-alueella lapsi tarvitsee erityisesti tukea? Muutoin tutkimuksessa tai sen teon aikana lasten henkilöllisyydet eivät ole olleet tiedossani, koska en ole pitänyt sitä tutkimustulosten kannalta tarpeellisena asiana. Lasten päivähoitopaikat ja -paikkakunnat luonnollisesti ovat välittyneet minulle henkilökohtaisten haastatteluiden aikana, mutta myöskään niitä ei tuoda tutkimuksessa julki, sillä ne ovat tutkimuksen kannalta niinkään tarpeettomia tietoja. Nämä seikat tukevat osaltaan tutkimuksen ja tulosten luotettavuutta ja objektiivisuutta.

6.2 Menetelmälliset lähtökohdat

Tutkimukseni lähestymistapa on kvalitatiivinen. Todellisen ja monisyisen elämän ja ilmiöiden, tutkimuksen kohteen, kokonaisvaltainen kuvaaminen on laadullisen tutkimuksen keskeinen tehtävä (Hirsjärvi ym. 2009, 161). Nämä seikat koin erityisen tärkeiksi tutkimuksen lähestymistapaa pohtiessani. Laadullista tutkimusta ohjaavat tutkimuksen tekijän omat arvot, jotka tässä tutkimuksessa tulevat esille mm. lapsuuden ja leikin arvostamisena, sekä tasa-arvon ja erilaisuuden kunnioittamisena.

Opinnäytetyötä tehdessä on mahdollisuus valita sopivin tiedonkeruumenetelmä useista eri vaihtoehdoista. Valitun tiedonkeruumenetelmän tavoitteena on saada parasta mahdollista tietoa. Epistemologiset käsitykset kuvaavat tutkimuksen tiedonsaantia ja metodeja: millä menetelmillä saadaan parhaiten tietoa tutkimuksen kohteesta? Tiedonhankintamenetelmänä tässä opinnäytetyössä on käytetty haastattelua. Tutkimushaastattelut voidaan jaotella eri luokkiin riippuen siitä, miten tarkkaan ennalta suunniteltu haastattelu on. Käyttämässäni haastattelutavassa on piirteitä teemahaastattelun menetelmästä, jossa lomakkeelle muotoillut kysymysaiheet ohjaavat keskustelua, mutta strukturoituun haastattelumenetelmään verrattuna teema-aiheista keskustelu ja käsittelyjärjestys ovat vapaamuotoisia. Haastattelukysymykset olivat siis avoimia, mikä mahdollisti haastateltujen omien näkökulmien esille pääsyn. Tämä on myös yksi laadullisen tutkimuksen tunnusmerkki. Toisaalta kvalitatiivisessakin tutkimuksessa apuna tiedon hankinnassa voidaan käyttää mm. lomakkeita, kuten tässäkin opinnäytetyössä tehtiin.

(Hirsjärvi ym. 2009, 130, 164, 208; Hirsjärvi & Hurme 2000, 103.)

Tehdessäni opinnäytetyötäni kohtasin saman kysymyksen, jonka varmasti moni muukin samassa tilanteessa ollut opiskelija on kohdannut: kuinka monta haastattelua minun kannattaisi tehdä? Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastattelemalla muutamaa ihmistä voidaan saada olennaista tietoa ja keskittyminen tiettyyn ilmiöön mahdollistaa yksityiskohtaisemman tutkimisen, kuten erityisten toimintojen yhteyden olosuhteisiin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 59). Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoituksena ei ole saada tietoa, josta voitaisiin tehdä tilastollisia yleistyksiä, vaan sen tavoitteena voi olla esimerkiksi kuvata ilmiötä tai ymmärtää tiettyä toimintaa. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 87.)

Koska opinnäytetyöni tarkoituksena on pyrkiä ymmärtämään ja näkemään syvällisemmin erityislasten leikkiä näkökulmana ulkoiset ympäristölliset tekijät, päätin tehdä haastattelun viidelle erityistä tukea tarvitsevan lapsen avustajalle. Haastattelumäärä osoittautui sopivaksi myös siitä syystä, että pidemmän työkokemuksen omaavia erityistä tukea tarvitsevien lasten avustajia ei Kallion alueella haastatteluhetkellä ollut useampia. Halusin haastatella erityistä tukea tarvitsevien lasten avustajia myös siksi, koska he ovat oman alansa käytännön asiantuntijoita ja heillä on kokemusta opinnäytetyöni aihepiiristä. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 88.)

6.3 Tutkimuksen kulku

Aiheen valinnan ja tutkimuksen tarkastelukulman muotoutumisen jälkeen tein tutkimussuunnitelman ja pidin tutkimussuunnitelmaseminaarin. Tämän jälkeen perehdyin teoriatietoon leikistä, leikkiympäristöstä ja erityistä tukea tarvitsevista lapsista. Teoriaosa muotoutui siten, että uutta tietoa sulautui jo olemassa olevaan useita kertoja.

Teorian kirjoittamisen jälkeen muotoilin haastatteluteemat soveltuviksi vastaamaan valittuihin tutkimusongelmiin: viisi erilaista aihepiiriä koskien erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiä. Teemahaastattelun aiheet koskivat erityislapsen leikin erityispiirteitä: onko niitä ja jos on, millaisia ne ovat. Lisäksi olin kiinnostunut siitä, miten mahdolliset tukitoimenpiteet, kuten terapiat tai apuvälineet, vaikuttavat erityislapsen leikkimotivaatioon. Haastattelussa kysyn myös, leikkiikö erityistä tukea tarvitseva lapsi

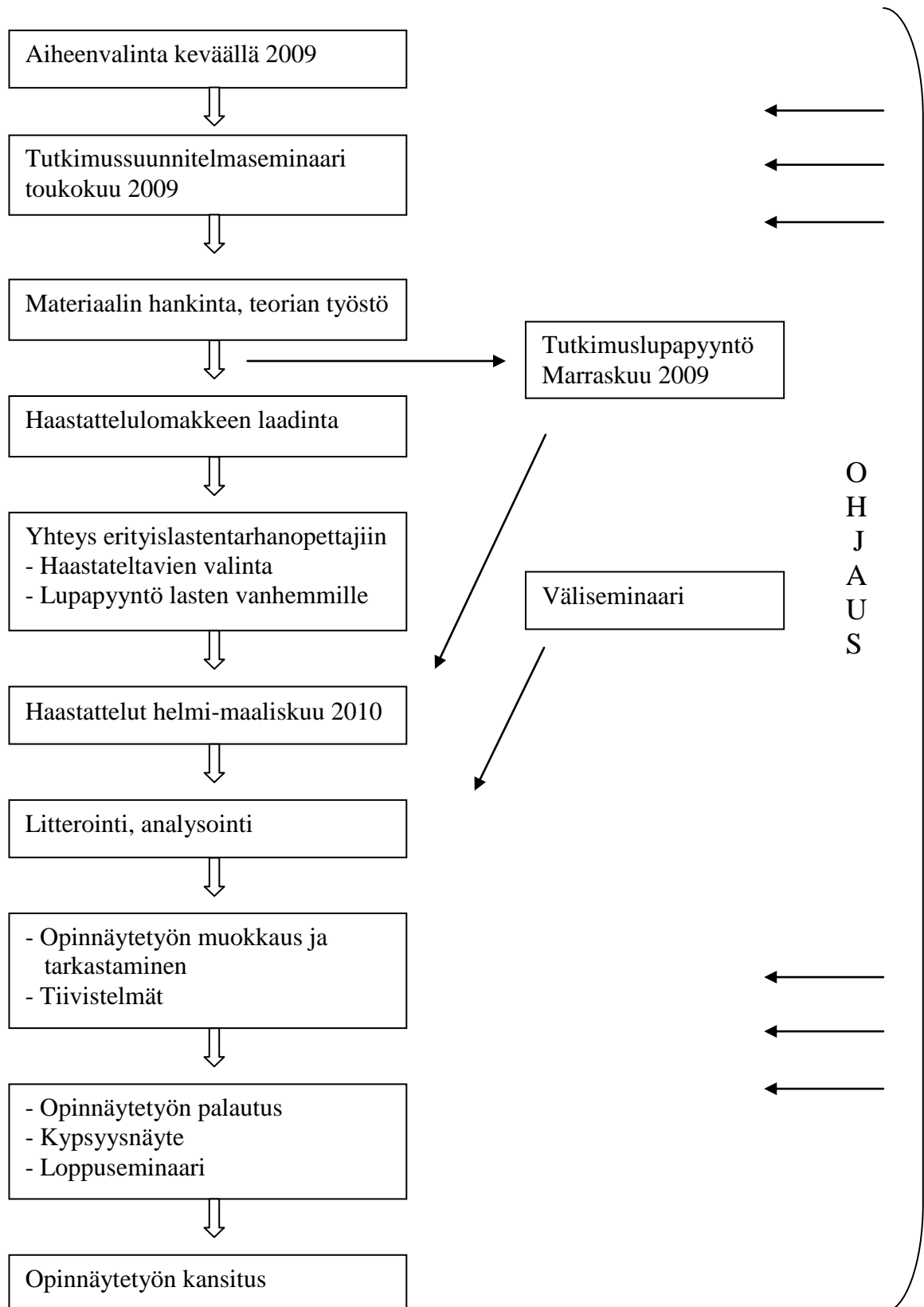
enimmäkseen yksin-, rinnakkais- vai yhteisleikkejä. Haastattelulomakkeen viimeinen aihepiiri johdantoineen käsitti ulkoisten tekijöiden vaikutuksen erityislapsen leikkiin.

Haastatellut henkilöt valikoituivat siten, että olin tutkimusluvan saamisen jälkeen yhteydessä Kallion alueen erityislastentarhanopettajiin, joilta pyysin tietoja niistä erityistä tukea tarvitsevien lasten avustajista, joilla on työkokemusta avustajana toimimisesta pidemmältä ajalta. Lisäksi ohjaavana tekijänä valinnassa toimivat opinnäytetyöni kriteerit: erityistä tukea tarvitsevalla lapsella tulee olla diagnoosi ja lapsen tulee olla 3-6-vuotias, koska tässä iässä lapsella on jo kehittyneempää leikkiä. Saatuani tietoja mahdollisista haastateltavista olin yhteydessä heihin puhelimitse ja kaikki antoivat suostumuksensa haastattelulle.

Opinnäytetyössäni ei lähtökohtaisesti ollut tarvetta saada tietoon haastateltujen avustajien havaintojen pohjana olleiden lasten henkilöllisyyksiä. Kuitenkin tutkimusluvan saamisen ehtona oli, että myös avustajan havaintojen pohjana olleen lapsen vanhemmilta tuli pyytää lupa tutkimuksen tekemiseen. Tutkimuksen luotettavuus ja avustajan havaintojen pohjana olleen lapsen anonyymiys turvattiin siten, että avustajat toimittivat laatimani lupapyynnön vanhemmille ja vanhemmat palauttivat tutkimusluvan päiväkodille, jonne se myös jäi. Siten lasten tai vanhempien nimet tai muut tunnistettavuustiedot eivät tulleet tutkimuksen missään vaiheessa tietooni.

Lähetin teemahaastattelu-rungot avustajille etukäteen yhdessä vanhempien lupapyynnön kanssa, joten haastateltavilla avustajilla oli mahdollisuus perehtyä haastattelupiirin aiheeseen jo etukäteen. Saatuani tiedon lasten vanhempien tutkimuslupamyynnön palautumisesta päiväkotiin sovin haastattelut erityislasten avustajien kanssa.

Yksilöhaastattelun pohjana olivat siis avustajien havainnot erityislapsen leikistä päiväkodin arjessa. Haastattelut tehtiin tavaten avustaja henkilökohtaisesti niissä päivähoitoyksiköissä, joissa haastateltavat henkilöt olivat töissä. Haastatteluvastaukset valittuihin teemoihin kirjasin haastattelutilanteessa. Haastattelut tein oman sekä päiväkodin ja haastateltavien aikataulujen mukaan helmi- ja maaliskuun 2010 aikana. Tämän jälkeen litteroin haastatteluvastaukset ja aloin kirjoittaa tuloksia ja johtopäätöksiä teoriaa ja haastattelutuloksia yhdistellen. Opinnäytetyöni valmistui elokuussa 2010. Seuraavassa kuviossa kuvaan opinnäytetyöni etenemistä (kuvio 1).

KUVIO 1. Opinnäytetyön etenemisen prosessikuvaus

6.4 Tutkimustulosten analysointi

Sisällönanalyysi on perusmenetelmä, jota voi käyttää yleisesti laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmänä, erityisesti jos sisällönanalyysillä tarkoitetaan väljästi kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2006, 93). Tätä analyysitapaa käytin opinnäytetyössäni. Hirsjärvi & Hurme (2000, 143) määrittelevät analyysin aineiston luokitteluksi ja synteesin taas kokonaiskuvan luomiseksi sekä tutkittavan ilmiön esittämiseksi uudesta näkökulmasta. Opinnäytetyössäni analysointi alkoi jo haastattelutilanteessa teemoittelun muodossa: teemakysymysten kohdalle merkitsin aihealuetta koskevat haastattelussa esiin tulleet vastaukset. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 136.)

Haastatteluiden teon jälkeen litteroin jo itse haastattelutilanteessa kirjaamani haastateltujen vastaukset. Litterointi tapahtui siis valikoiden perustuen haastattelutilanteesta kirjaamiini vastauksiin ja keskusteluun teema-alueiden ympärillä. Haastattelut kirjoitin puhtaaksi tekstinkäsittelyohjelmalla kunkin haastattelun omana tiedostonaan ja annoin jokaiselle haastatellulle avustajalle oman tunnistenumeron: haastateltava 1, haastateltava 2, haastateltava 3, haastateltava 4 ja haastateltava 5, sattumanvaraisessa järjestyksessä. Aineiston kuvailua, jota Hirsjärvi & Hurme (2000, 145) kuvaavat analyysin perustaksi, olen pyrkinyt tekemään ja tuomaan näkyviin niiltä osin, kun se salassapitosäädösten rajoissa on mahdollista. Tähän sisältyy siis myös kontekstin kuvaaminen siinä määrin, kun se tutkimuksen tarkoituksen kannalta on tarpeen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 145-146.)

Tutkimustulosten kirjaaminen eteni siten, että luokittelin samasta teemasta tulleet viisi erilaista vastausta omiin luokkiin. Analyysin rakentamisen seuraavassa vaiheessa aineiston luokittelun jälkeen on vuorossa aineiston yhdistely (Hirsjärvi & Hurme 2000, 149). Seuraavaksi etsin siis teemojen sisältä sekä yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia käyttäen apuna tunnistevärejä sekä taulukoita. Samalla tiivistin teema-aihealueiden vastauksia. Tämän jälkeen perehdyin aineistoon lukemalla sitä tavoitteenani saada omia näkökulmia teorian ja haastatteluaineiston lisäksi.

Analyysia pyrin tekemään tämän jälkeen yhdistelemällä teemaosa-alueiden tietoja teoriaosassa esittämiini tietoihin. Analyysini perustana on lähinnä siis induktiivinen, yksittäisistä käsityksistä yleisempiin suuntaava päättely. Analyysi on myös teoriasidonnainen ja teoria siis toimi analyysin etenemisen apuna. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 94-98.)

7 TUTKIMUSTULOKSET

Esitän teemahaastatteluiden tulokset tässä luvussa teemoiteltuna kunkin aihealueen mukaisesti. Haastateltuja avustajia nimitän tulosten kuvaamisessa sekä niiden analysoinnissa sattumanvaraisesti annetuilla numeroilla haastateltava 1, haastateltava 2, haastateltava 3 jne. Jatkossa käytän heistä myös lyhenteitä H1, H2, H3, H4 ja H5. Pyrin löytämään jo tulosten kertomisvaiheessa yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia vastauksista sekä yhdistelemään aineistoa.

7.1 Tuen tarpeen osa-alueet

Teemahaastattelun aluksi kysyin niitä toiminnan osa-alueita, joilla lapsi tarvitsee erityisesti tukea. Ensimmäinen kysymys toimi pohjana seuraaville teemoille ja helpotti myös vastausten ymmärrystä ja analysointia. Kysymyksellä ei kuitenkaan haluttu tietää lapsen erityisen tuen tarpeen syytä, diagnoosia, vaan tavoitteena oli ymmärtää tuen tarpeita jokapäiväisissä toiminnoissa päiväkotiympäristössä.

Neljällä avustettavista lapsista tuen tarpeita oli sosiaalisten taitojen ja toimintojen osa-alueilla. Haastateltava 4 kuvasi esimerkiksi sosiaalisen tuen tarvetta ”*sosiaalisen kanssakäymisen tukemisena ja ryhmään pääsemisen tukemisena.*” Samoin neljällä avustettavista lapsista oli tuen tarve kommunikaatiossa esimerkiksi puheen viivästymisen, epäselvyyden tai puheen puuttumisen vuoksi. Kolmella avustettavalla lapsella tuen tarve oli motorisella osa-alueella joko hieno- tai karkeamotoriikassa. Hienomotorisista taidoista mainittiin esimerkiksi saksien ja kynän käyttö. Karkeamotorisia tuen tarpeita oli esimerkiksi kävelyssä ja juoksussa. Lisäksi mainittiin erikseen tuen tarve tasapainossa kaksi kertaa. Tuen tarve tunteiden ilmaisussa ja keskittymisen tukemisessa mainittiin kerran. Seuraava taulukko 1. kuvastaa jaoteltuna haastatteluissa esiin tulleita tuen tarpeen osa-alueita avustajien havaintojen pohjana olleilla lapsilla.

TAULUKKO 1. Haastateltujen havaintojen pohjana olleiden lasten tuen tarpeiden osa-alueet

H1	H2	H3	H4	H5
Motoriset taidot	Motoriset taidot	Motoriset taidot		Motoriset taidot
Kommunikointi		Kommunikointi	Kommunikointi	Kommunikointi
Sosiaaliset taidot	Sosiaaliset taidot	Sosiaaliset taidot	Sosiaaliset taidot	
	Tunne-ilmaisu ja tunteiden hallinta			Keskittyminen

7.2 Leikin erityispiirteet

Leikin erityispiirteet esitän tässä luvussa teemahaastatteluaiheisiin pohjautuen. Niitä ovat siis avustajien kuvaamien leikin erityispiirteiden lisäksi myös leikin aloittaminen ja leikkimuodot, kuten yksin- tai yhteisleikin painottuminen.

Aluksi leikinmäärittely rakentelu-, rooli-, sääntö- ja hahmoleikkeistä oli osa teemahaastattelulomakkeen johdantoa, mutta päädyin ottamaan mukaan tutkimukseen myös tämän aihealueen, sillä se toistui jokaisessa haastattelussa ja toisaalta vastaa suoranaisesti tutkimuskysymykseeni erityislapsen leikin erityispiirteistä. Tässä teemassa siis avustajat kuvasivat, leikkiikö erityistä tukea tarvitseva lapsi rakentelu-, rooli-, sääntö- ja hahmoleikkiä. Lisäksi avustajat toivat tässä yhteydessä esille myös kuvauksia lasten leikistä ja niiden erityisistä piirteistä.

Avustajien kuvausten mukaan heidän havaintojensa pohjana olleilla lapsilla esiintyi niin hahmo-, rakentelu-, rooli- ja sääntöleikkiä. Kahdella lapsista hahmoleikki oli kuitenkin

pelkästään hahmojen, kuten barbien pukemista tai niiden tutkimista tai esimerkiksi eläinhahmojen siirtelemistä ilman juonta tai leikkiä selittävää puhetta. Kolme lapsista leikki avustajien kertoman mukaan rakenteluleikkiä. Vastaavasti kolme avustajaa kuvasi lapsen leikkivän myös roolileikkiä, kuten kotileikkiä tai lääkäri-potilas-leikkiä. Myös kaksi muuta lasta harjoittelivat roolileikkiä. Neljä lapsista leikki sääntöleikkiä tai ainakin harjoitteli sitä yksinkertaisten pelien muodossa. Kaksi avustajaa kuvasi sääntöleikkien olevan vaikeita lapselle ja niissä lapset tarvitsivat erityisesti aikuisen tukea.

Kolme avustajista kuvasi erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikin olevan hitaampitempoista verrattuna päivähoitoryhmän toisiin lapsiin. Leikin kuvattiin myös olevan toistavaa tai jumiutuvaa ja leikkiteemojen pysyvän samana. Haastateltava 3 kuvasi lapsen leikkiä seuraavasti:

”Leikille on ominaista järjestelmällinen, tarkka toiminta. Leikeissä ei ole tapahtumia tai juonta.”

Yksi avustaja kuvasi erityislapsen leikkejä yksinkertaisiksi ja sisällöltään köyhiksi. Toisaalta vastaavasti haastatteluissa kuvattiin kahdesti erityislapsen leikin olevan rikasta tai mielikuvituksesta.

Opinnäytetyöni tutkimuskysymys keskittyy tarkastelemaan ulkoisten tekijöiden vaikutusta erityislapsen lapsen leikkiin. Siksi seuraavassa teemakysymyksessä 2 halusin selvittää lapsen oma-aloitteisuutta leikin aloittajana: tarvitseeko erityislapsi avustajan kokemuksen perusteella enemmän aikuisen ohjausta leikkiin ryhtymisessä kuin muut lapset?

Neljässä viidestä teemakysymyksestä vastattiin, että lapsi tarvitsee enemmän tukea leikkiin ryhtymisessä. Tarkentaessani kysymystä avustajat vastasivat tämän tuen tarpeen johtuvan selvästi lapsen erityisen tuen tarpeesta. Avustajat kuvasivat leikin aloittamisen tukemista mm. lapsen johdattamisena leikkiin ja tukemisena muiden lasten seuraan pääsyssä. Tuen tarpeet liittyivät vastauksissa sekä yksin aloitettavaan leikkiin, että muiden kanssa leikkiin pääsyyn. Toisaalta myös fyysiset rajoitteet saattoivat olla vaikeutena leikin aloittamisessa, kuten haastateltava 1 kuvaa : *”Kyllä, kun yhteinen kieli puuttuu, erityislapsen on vaikea osallistua.”* Vaikka haastattelussa lapsilla tuli esiin tuen tarpeita leikin aloittamisessa, kuvattiin kahdessa haastatteluissa myös lapsen osaavan aloittaa itse leikin, mutta tarvitsevan siinä toisinaan enemmän tukea.

Teemakysymyksessä 3 kysyin painottuuko lapsella jokin seuraavista leikkimuodoista erityisesti: yksin-, rinnakkain- tai yhteisleikki. Tämä aihealue käsittelee siis osaltaan myös sosiaalisen ympäristön ulottuvuutta: leikkiikö erityistä tukea tarvitseva lapsi yksin vai yhdessä muiden kanssa?

Kaikki haastatellut avustajat kertoivat avustettavan lapsen leikkivän sekä yksin että yhdessä muiden lasten kanssa. Kuitenkin kolme haastateltua H1, H2 ja H3 kuvasivat lapsen leikkivän enimmäkseen yksin. Avustajat käyttivät seuraavanlaisia ilmaisuja : ”yksinleikki on yleisin, lapsi haluaa olla yksikseen ”, ”mieluiten yksinleikki” ja ”yksinleikki omaehtoisesti”. Kaksi haastatelluista avustajista H4 ja H5 kuvasivat lapsen ”osaavan” leikkiä yksin.

Kaikki lapset leikkivät yhteisleikkiä muiden lasten kanssa, mutta neljä avustajaa kuvasi yhteisleikin määrää vähäiseksi tai siihen tarvittiin aikuisen ohjausta ja rohkaisua. Haastateltu avustaja 4 kuvasi lapsen harjoittelevan yhteisleikkiä aikuisen tukemana, vaikka lapsi leikki enimmäkseen rinnakkaisleikkiä. Taulukko 2. kuvaa kerrottuja tutkimustuloksia.

TAULUKKO 2. Yksin- ja yhteisleikin painottuminen

H1	H2	H3	H4	H5
Yksinleikki yleisin: halu olla yksikseen	Mieluiten yksinleikki	Yksinleikki omaehtoisesti	Yksinleikki	Yksinleikki
Yhteisleikkiä vähemmän	Yhteisleikki aikuisen rohkaisemana	Yhteisleikki aikuisen ohjaamana	Harjoittelee yhteisleikkiä aikuisen kanssa	Yhteisleikki
			Rinnakkaisleikki	

7.3 Ulkoisten tekijöiden vaikutus erityislapsen leikkiin

Seuraavassa teemakysymyksessä 4 pyydettiin avustajia kuvailemaan, onko heidän havaintojensa perusteella erityistä tukea tarvitsevan lapsen tukitoimilla vaikutusta lapsen leikkihalukkuuteen. Tässä teemassa haluttiin selvittää, millainen vaikutus päivähoitopäivän aikana käytössä olevilla tukitoimilla on lapsen leikkimotivaatioon. Kysymyksessä esiin tulivat luonnollisesti lasten tukitoimet, joiden vaikutuksia lapsen vireystilaan ja leikkimotivaatioon haastatellut henkilöt pohtivat.

Lasten tukitoimina mainittiin piktokuvat (3 kertaa) joiden kerrottiin olevan yleisesti käytössä päiväkodissa. Piktokuvia käytettiin esimerkiksi päiväjärjestyksen, sääntöjen ja laulujen opetteluun. Lisäksi mainittiin viittomat (3 kertaa), puheterapia (3 kertaa) toimintaterapia (2 kertaa), terapia ja apuväline (kerran). Lisäksi luonnollisesti tukitoimena kaikilla viidellä lapsella on avustaja. Tukitoimien vaikutusta lapsen leikkihalukkuuteen avustajat kuvasivat sekä myönteisesti että kielteisesti. Vastauksesta ”ei vaikutusta” päätellen, että vaikutus ei ainakaan ole kielteinen.

Avustajat toivat esiin useita tukitoimien positiivisia vaikutuksia leikkiin ja niiden kuvattiin helpottavan leikkiä. Lapsen koettiin saavan terapiasta mallia siitä, miten leikitään. Lisäksi avustajat kokivat myös saavansa arjen käytänteisiin vinkkejä, joiden avulla lapsi edistyy. Ylipäänsä avustajat kuvasivat esimerkiksi peliin ja leikkiin perustuvan terapian helpottavan ja tukevan erityislapsen leikkiä. Piktokuvien kerrottiin myös helpottavan toimintaa, kuten leikkiä tai pukemista (H3 ja H4).

Tukiviittomien käytön kuvattiin toisaalta helpottavan leikkiä, mutta toisaalta eristävän lasta muusta päiväkotiryhmästä, sillä muut lapset tai aikuiset eivät osanneet avustajaa lukuun ottamatta viittomia. Viittomien käytön kerrottiin jonkin verran heikentävän myös keskittymistä leikkiin. Lapsen leikkimotivaatioon negatiivisesti vaikuttavina tekijöinä kuvattiin myös lapsen terapian jälkeinen väsymys, jolloin lapsi on haluttomampi ryhtymään leikkiin (H1). Terapian väsyttävän vaikutuksen kuvattiin kuitenkin vaihtelevan: se ei ollut siis jokapäiväistä. Taulukko 3 kuvaa yhdistettynä avustajan kuvaamat lapsen tukitoimet sekä niiden vaikutukset lapsen leikkihalukkuuteen jaoteltuna karkeasti myönteisiin ja kielteisiin vaikutuksiin.

TAULUKKO 3. Lapsen tukitoimet ja haastateltujen kuvaamat tukitoimien vaikutukset lapsen leikkimotivaatioon

	Havaintojen pohjana olleiden lasten tukitoimet	Haastateltujen kuvaamat vaikutukset leikkiin
H1	Piktokuvat, viittomat, eri terapiat	Myönteinen: leikkitaitojen lisääntyminen, lapsen arjessa toiminnan edistyminen. Kielteinen: lapsi on väsyneempi ryhtymään leikkiin tukitoimien jälkeen
H2	Terapia, apuväline	Myönteinen: helpottavat leikkiä, ei vaikutusta leikkihalukkuuteen.
H3	Viittomat, kuvat	Myönteinen: viittomat helpottavat leikkiä Kielteinen: viittomat vaikeuttavat kommunikointia toisten lasten kanssa
H4	Terapia, viittomat, piktokuvat	Myönteinen: kuvat helpottavat toimintaa, terapialla ei vaikutusta leikkihalukkuuteen Kielteinen: vaikuttavat keskittymiseen, eristävät muusta ryhmästä, sillä vain avustaja osaa viittomia
H5	Eri terapiat	Myönteinen vaikutus Kielteinen: lapsi on toisinaan väsyneempi terapioiden jälkeen

Teemakysymys 5 oli laajin teemahaastattelun aihe-alueista ja sitä olin pohjustanut lyhyellä johdannolla. Teemassa haluttiin selvittää, miten muut kasvuympäristön tekijät tukitoimien lisäksi vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin.

Positiivisena leikkiä tukevana tekijänä kolmessa haastattelussa mainittiin mahdollisuus jakotilojen käyttöön. Lisäksi myös pienryhmätoiminnan ja leikkitoimintojen strukturoinnin kuvattiin neljässä haastattelussa tukevan leikkiä, leikkiin keskittymistä ja sen pitkäkestoisuutta. Niiden kuvattiin myös selkiinnyttävän toimintaa ja mahdollistavan rauhallisen ilmapiirin. Leikkiä tukevana tekijänä tuotiin esiin neljässä haastattelussa pysyvä päiväjärjestys: muutoksien kuvattiin aiheutuvan levottomuutta, turvattomuutta ja paha mieltä. Hoitopäivien mahdollisimman samanlaisena pysyminen sekä päiväkotiympäristön pysyvyys tukivat siis lapsen hyvinvointia ja siten myös leikkiä.

Sen sijaan leikkiin keskittymistä haittaavaksi tekijäksi avustajat nimesivät yleisesti lapsiryhmästä aiheutuvan melun. Vaikka päiväkotitiloihin oli asennettu akustiikkalevyjä, kuvasi neljä avustajaa melun häiritsevän erityislapsen keskittymistä leikkiin sekä vaikeuttavan ohjeiden ymmärtämistä. Myös ison lapsiryhmän kuvattiin kolmessa haastattelussa aiheuttavan levottomuutta ja häiritsevän siten leikkiä ja leikkiin keskittymistä. Haastateltu 5. totesikin: *”avustettava lapsi tarvitsi ehdottomasti pienemmän ryhmän, iso ryhmä aiheuttaa levottomuutta ja keskittymisen vaikeutta.”*

Haastatteluissa ei tullut esille päiväkotitiloissa selkeitä fyysistä liikkumista estäviä tekijöitä. Sen sijaan yksi haastatelluista avustajista kuvasi liukkaan lattiamateriaalin ja kynnysten hankaloittavan motorisista ongelmista kärsivän lapsen liikkumista ja leikkimistä. Ongelmalliseksi lapsen leikkiin keskittymisen kannalta kuvattiin yhdessä haastattelussa leikkitala, joka oli samalla läpikulkutila. Kahdessa haastattelussa mainittiin myös leikkiä häiritsevä tekijänä suuret leikkitalat, jotka aiheuttivat vaeltelua ja häiritsivät leikkiin keskittymistä.

Haastatteluista neljässä mainittiin ryhmän muiden aikuisten vaikutus lapsen leikkiin. Kaksi vastanneista kuvasi, ettei erityislapsi ota kontaktia muihin aikuisiin lainkaan tai muut aikuiset ovat etäisempiä lapselle. Kaksi avustajaa kuvasi avustajan poissaolon sekä uuden aikuisen tai lapsen ryhmään tulon vaikuttavan kielteisesti lapseen, jolloin leikkiin keskittyminen saattoi vaikeutua pidemmäksikin aikaa.

Haastatteluissa ei tullut esille muiden lasten osoittamaa syrjintää leikkitalanteissa erityislasta kohtaan. Päinvastoin kolme avustajaa kuvasivat leikkiä tukevaksi tekijäksi sen, että muut lapset ottavat erityislapsen mukaan leikkiin. Opinnäytetyössäni tarkastelen

ulkoisten tekijöiden vaikutuksia erityislasten leikkiin. Siten tutkimuskysymysten ulkopuolisena, mutta mielenkiintoisena tutkimustuloksena kaksi avustajista kuvasi haastatteluissa myös erityislapsen omien piirteiden vaikutuksen yhteisleikkeihin mukaan pääsyyn. Esimerkiksi liian järjestelmällisen leikin vuoksi lapsi ei pysy yhteisleikissä mukana tai ryhmän muut lapset häiriintyvät erityislapsen jumiutuvista leikeistä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa etsin haastatteluaineistosta yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia ja yhdistän niitä teoriaan sekä omiin ajatuksiini pyrkien luomaan kokonaiskuvaa erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikistä. Tavoitteenani on myös löytää vastauksia tutkimuskysymyksiin : ”**Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy?**” ja ”**Miten ulkoiset tekijät vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin?**”. Tutkimustulokset antavat suuntaa siitä, millaisia erityisiä piirteitä leikissä voi ilmetä ja ne kertovat myös välillisesti tietoa Kallion alueen päivähoitosta ja erityispäivähoidosta. Haastatteluiden määrä huomioiden selkeästi yleistettäviä, kaikkia erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiä koskevia päätelmiä ei kuitenkaan haastatteluaineiston perusteella voi tehdä.

Positiivisena lähtökohtana johtopäätösten teolle on mielestäni se, että kaikki viisi avustajien havaintojen pohjana ollutta erityistä tukea tarvitsevaa lasta leikkivät. Lisäksi pääpiirteissään voi aluksi haastatteluaineiston perusteella todeta, että erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin liittyy erityisiä piirteitä ja ulkoiset tekijät voivat vaikuttaa sekä positiivisesti että negatiivisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen toimintaan.

Tuen tarpeet. Aineistoni muodostui sattumanvaraisesti siten, että haastattelemistani avustajien lapsista neljällä oli tuen tarve kommunikaation osa-alueella. Samoin neljällä lapsista oli tuen tarve sosiaalisissa taidoissa. Kommunikaatio-ongelmien kuten täydellisen puheen ja äänen puuttumisen, puheen kehityksen viivästymisen tai puheen epäselvyyden voisi ajatella loogisesti johtavan myös sosiaaliin vaikeuksiin. Leikkiryhmään mukaan pääsy vaikeutuu luonnollisesti kun yhteinen kieli puuttuu, eivätkä muut lapset esimerkiksi ymmärrä viittomia, joita kaksi haastateltujen avustajien lapsista käyttää.

Selkeää fyysistä vammaa, joka estäisi leikkimisen tai liikkumisen, ei ollut kenellekään lapsista, mutta kolmella lapsella tuen tarve oli motorisella osa-alueella joko hieno- tai karkeamotoriikassa. Lisäksi mainittiin erikseen tuen tarve tasapainossa kaksi kertaa. Mielestäni myös näillä tuen tarpeilla voi olla vaikutusta leikkiin. Voisi ajatella, että esimerkiksi leikkivälineiden käsittely ja leikeissä liikkuminen sekä leikkiin keskittyminen vaikeutuvat, jos lapsella on ongelmia liikkumisessa, tasapainossa tai hienomotorisissa toiminnoissa.

Leikkimuodot ja erityispiirteet. Haastatteluaineiston havaintojen pohjana olleet lapset leikkivät niin hahmo-, rooli-, rakentelu- kuin sääntöleikkejäkin. Kaksi avustajista kuitenkin kuvasi erityislapsen hahmoleikin olevan pelkästään leikkihahmojen pukemista tai siirtelyä ilman juonta tai leikkiä selittävää puhetta. Mielestäni tätä piirrettä voidaan pitää 3-6-vuotiaalla lapsella erityisenä, kun leikkiä tarkastellaan kronologisen leikin kehityksen näkökulmasta.

Haastatteluiden mukaan kolme avustajaa kuvasi lapsen leikkivän roolileikkiä ja vastaavasti roolileikki puuttui kahdelta lapselta ja sitä harjoiteltiin avustajan kanssa. Teoriatiedon (mm. Lyytinen & Lautamo 2004, 203; Hughes 1999, 77-79) mukaan roolileikki mahdollistuu kolmannesta ikävuodesta lähtien kielitaidon kehittymisen ja yhteisleikkien myötä, vaikkakin leikkien luokittelu ikäperusteisesti on yhteydessä kronologiseen ikään, eikä siinä huomioida siis lapsen kehityksellistä ikää. Toisaalta esimerkiksi kielihäiriöisillä lapsilla on havaittu vaikeuksia roolileikeissä, kuten eläytymisessä roolihahmoon tai leikkijuonen keksimisessä (Adenius-Jokivuori 2004, 202). Roolileikkien puutteen voisi siis ajatella johtuvan joko lapsen kehityksellisestä iästä tai erityisen tuen tarpeesta. Mielestäni kiinnostava havainto oli haastateltava 3:n kuvaus erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikistä: lapsi pystyy sisäistämään rooleja ja leikkimään esimerkiksi sisällöltään yksinkertaista kotileikkiä, mutta sen sijaan mielikuvituksellisuus, juoni ja leikkiä selittävä puhe puuttuvat hahmoleikistä, joka lapsella on lähinnä hahmojen siirtelyä tai liikuttamista.

Sääntöleikit vaikuttivat haastatteluaineiston perusteella olevan hahmo- ja roolileikkien ohella haasteellisimpia lapselle, jolla on erityisen tuen tarve. Lapsista neljä leikki sääntöleikkejä ainakin jonkin verran, mutta heistä kahden kohdalla avustajat kuvasivat sääntöleikkien määrää vähäiseksi tai sääntöleikkien olevan vaikeita ja vaativan aikuisen aloitetta. Toisaalta sääntöleikkejä alkaa esiintyä esikouluikäisen kynnyksellä, kun keskittymiskyky on kehittynyt (Lyytinen & Lautamo 2004, 202-203). Siten erityisen tuen tarpeen lisäksi myös lapsen ikä, 3-6-vuotta, saattaa vaikuttaa sääntöleikkien määrään. Lisäksi haastateltu avustaja 4 toi esiin mielenkiintoisen ajatuksen, jonka mukaan sääntöleikkien puuttuminen lapsella, jolla on erityisen tuen tarve, voi johtua myös aikuisen oletuksista lapsen taitoja kohtaan.

Erityispiirteestä lapsen leikissä kertovat avustajien kuvaukset köyhistä leikkisisällöistä, kuten tapahtumien tai juonen puuttumisesta ja hitaampitempoisesta leikistä verrattuna

muihin ryhmän lapsiin. Lisäksi avustajat kuvasivat lapsen leikkivän samaa leikkiä toistuvasti ja järjestelmällisesti tai jumiutuvan leikkiin. Vaikeutta esiintyi avustajien kuvausten mukaan myös leikin lopettamisessa sekä leikkiin keskittymisessä. Vaikka jokainen lapsi leikkii omien yksilöllisten piirteiden mukaisesti, avustajien kuvaukset erityislasten leikistä vastaavat yleisiä havaintoja erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä. Teoriatiedon (vrt. Adenius-Jokivuori 2004, 202) mukaan esimerkiksi kielihäiriöisten lasten leikille ominaista on samojen leikkiteemojen toistuminen ja leikkien lyhyt kesto. (Lyytinen & Lautamo 2004, 204-207; Airas & Brummer 2002, 167, 176.)

Toisaalta haastatteluissa kuvattiin myös kahdesti erityislapsen leikin olevan rikasta tai mielikuvituksesta. Voidaankin siis pohtia käsitteiden ”köyhä leikki” ja ”rikas leikki” sisältöjä: kuka ne loppujen lopuksi määrittää ja millä kriteereillä? Leikin laatuun voivat vaikuttaa esimerkiksi lapsen tuen tarve ja kehityksen vaihe. Avustajien kuvaukset leikistä haastattelutilanteissa tapahtuivat myös vertaamalla erityislapsen leikkiä muihin kehityksessä norminmukaisesti edenneisiin ryhmän lapsiin. Siten on huomioitava, että joissakin tilanteissa jo leikki itsessään, sisällöltään köyhäksi kuvattunakin, voi olla saavutus erityistä tukea tarvitsevalle lapselle.

Tuen tarve leikin aloittamisessa. Leikin aloittaminen vaikuttaa haastatteluaineiston perusteella oleva yksi osa-alue, jolla erityislapsi tarvitsee aikuisen tukea. Neljässä viidestä haastattelusta erityistä tukea tarvitsevan lapsen kuvattiin tarvitsevan enemmän tukea leikkiin ryhtymisessä kuin muiden ryhmän lasten. Avustajat kuvasivat leikin aloittamisen tukemista mm. lapsen johdattelemisena leikkiin ja tukemisena muiden lasten seuraan pääsyssä. Lasten kuvattiin tarvitsevan tukea sekä yksin- että yhteisleikkien aloittamisessa. Aikuisen rooli leikin tukemisessa ja sen aloittamisessa onkin tärkeä: kannattelemalla leikkiä suotuisat olosuhteet leikille voidaan turvata ja tukea leikin pitkäkestoisuutta (Kalliala 2002, 192).

Haastatteluissa esitin mahdollisuuden tilanne- tai luonnetekijöiden vaikutuksesta lapsen leikkialoitteen teossa, sillä vaikka leikki useimmiten alkaa lapsen omasta aloitteesta leikin aloittamistapa vaihtelee yksilöllisesti (Lyytinen & Lautamo 2004, 207). Lisäksi lapsen ikä, leikkitaidot, leikin laji ja tilannetekijät vaikuttavat siihen, minkä verran lapsi tarvitsee aikuisen ohjausta leikkimiseen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 21).

Avustajat kuvasivat kuitenkin leikin aloittamiseen liittyvän tuen tarpeen johtuvan selvästi lapsen erityisen tuen tarpeesta.

Saadut tutkimustulokset tukevat myös havaintoja, joita erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä on tehty. Heidän on esimerkiksi havaittu leikkivän vähemmän ja tutkivan vähemmän fyysistä ympäristöään verrattuna ikätasoisesti kehittyneisiin lapsiin. (Lyytinen & Lautamo 2004, 204). Christel Airas ja Kaarina Brummer kuvaavat kirjassa *Pesästä lentoon* (2002, 167) vastaavanlaisia havaintoja erityistä tukea tarvitsevien lasten vaikeuksista leikin aloittamisessa. Toisaalta leikin aloittamisen vaikeus on ymmärrettävää, kuten haastatteluaineistoni avustaja 1 kuvaa: kun yhteinen kieli puuttuu, erityislapsen on vaikea osallistua leikkiin. Kielihäiriöisten lasten leikki-innostukseen voi vaikuttaa myös vaikeus ymmärtää lelujen käyttötarkoituksia (Lyytinen & Lautamo, 2004, 205).

Leikkimuoto. Leikkiä voidaan tarkastella myös siitä lähtökohdasta, leikkiikö lapsi yhteisleikkejä toisten lasten kanssa vai leikkiikö lapsi mieluummin yksin. Lähtökohtaisesti haastatteluaineiston perusteella kaikki viisi lasta leikkivät sekä yksin- että yhteisleikkejä. Tämä on mielestäni positiivinen asia, sillä vuorovaikutus toisten lasten kanssa tukee lapsen fyysisen identiteetin, sosiaalisten taitojen, psyykkisten rakenteiden ja kielen kehittymistä. Yhteisleikit ovat tärkeitä jokaiselle lapselle, mutta koska niillä on suuri vaikutus lapsen kehitykselle, ovat ne mielestäni erityisen tärkeitä erityislapsille. (Sinkkonen 2005, 115; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 20.)

Yhteisleikin itsenäistä aloittamista kuvattiin vähäiseksi, vaikka avustajat kuvasivat tukevansa lasta ryhmään pääsyssä. Aikuisen tukemana kaikki lapset kuitenkin harjoittelivat yhdessä leikkimistä. Erityislasten leikille ominaista onkin leikkiryhmiin mukaan pääsemiseen liittyvät ongelmat. Tämä vaikeus on havaittu tutkimuksissa esimerkiksi lapsilla, joilla on kielellisen kehityksen ongelmia. Puutteet vuorovaikutustaidoissa tai ymmärtämisessä voivat myös aiheuttaa lapsen ulkopuolelle jäämistä yhteisleikeistä (Adenius-Jokivuori, 2004, 202). Yksinleikin painottuminen tutkimustuloksissa voi osaltaan johtua myös siitä, etteivät muut lapset välttämättä osaa tulkita lapsen leikkialoitteita. (Lyytinen & Lautamo 2004, 205-206.)

Teemahaastatteluissa kolme avustajista kuvasi lapsen leikkivän enimmäkseen yksin tai lapsen haluavan leikkiä yksikseen. Näitä haastatteluaineiston tuloksia tukee mm. Lyytisen

(2000, 27) kuvaus siitä, että sosiaalisten leikkien aloittaminen ja ylläpitäminen on vähäisempää erityisen tuen tarpeessa olevilla lapsilla verrattuna ikätasoisesti kehittyneeseen vertaisryhmään. Erityislapsen yhteisleikin vähäisyyden syitä voivat olla esimerkiksi leikin kaavamaisuus, aggressiivinen käyttäytyminen ja ongelmanratkaisukeinojen puutteet. Nämä tekijät osaltaan vaikuttavat vähentävästi erityislasten mahdollisuuksiin tehdä leikkialoitteita ja saada niille hyväksyntä muilta leikkijöiltä. Toisaalta voidaan myös pohtia, johtuuko lapsen halu leikkiä yksin esimerkiksi kokemuksesta omasta erityisyydestä, tunteesta ettei kuulu joukkoon? Tähän haastatteluaineisto ei anna vastausta, mutta vaihtoehtoisesti se voisi olla myös yksi yksinleikkiä selittävä tekijä. (Lyytinen & Lautamo 2004, 204-205, 207.)

Haastateltujen avustajien havaintojen pohjana olleista lapsista neljällä oli tuen tarvetta sosiaalisten toimintojen alueella. Yhteisleikin alkamiseen liittyy jonkinlainen sanaton tai sanallinen signaali leikkijöiden kesken ja myös kielitaidon kehitymisellä on yhteys yhteisleikkien alkamiseen. Koska useimmilla lapsista oli tuen tarve myös kommunikaatiossa, saattaakin tämä yhteisleikin aloittava signaali jäädä lapselta huomaamatta tai lapsi ei osaa sitä tulkita. Yhteisleikkien määrään vaikuttavana tekijänä voivat myös olla haastatteluissa kahdella lapsella esiin tullut tuen tarve keskittymisessä ja tunne-ilmiaisissa, sillä myös Mari Fabigin Pro gradu-tutkimuksessa (2009) havaittiin, että lapsilla, joilla on pulmia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkautta on muita lapsia heikommat leikkitaidot. Tutkimuksessa haasteellisiksi lapsille osoittautuivat mm. sosiaaliseen leikkiin kuuluvat toiminnan osa-alueet, kuten tarinan leikkiminen, sääntöjen ymmärtäminen ja niistä neuvottelemine. (Lyytinen & Lautamo 2004, 203; Hughes 1999, 77-79; Kalliala 2002, 186.)

Mielestäni on tärkeää huomioida tutkimustuloksia tulkittaessa myös luonteen ja temperamentin vaikutus. Leikin muotoon vaikuttavat keskeisesti lapsen yksilölliset piirteet, kuten temperamentti ja geneettiset sekä fyysiset ominaisuudet (Rubin & Coplan 1998, 154-156). On ilmeistä, että sosiaalisesti aktiivisemmat lapset hakeutuvat leikkimään enemmän toisten seuraan kun taas toiset lapset leikkivät mieluummin yksin tai pienemmässä ryhmässä. Mielestäni on kuitenkin tärkeää muistaa, että molemmat leikkivät sekä yksinleikki että yhteisleikki ovat lapsen kehitykselle tärkeitä.

Tukitoimien vaikutus leikkihalukkuuteen. Tukitoimien, kuten terapian, apuvälineiden tai erilaisten kommunikaatiota tai oppimista helpottavien menetelmien käytön tavoitteena on lähtökohtaisesti helpottaa ja tukea lapsen toimintaa ja kehitystä. Myönteisiä kuvauksia avustajien haastatteluissa tukitoimien vaikutuksesta lapsen kehitykseen ja leikkiin tulikin useita ja terapioiden kautta avustajat kokivat, että lapsi oppii leikkiä mallista ja leikki helpottuu apuvälineiden ja menetelmien avulla. Toisaalta kaksi haastatelluista avustajista kuvasi tukitoimien, kuten päivähoitopäivän aikana tapahtuvien terapioiden, toisinaan väsyttävän lasta ja vähentävän siten kiinnostusta leikkiin. Terapioiden jälkeiseen väsymykseen voitaisiin vaikuttaa suunnittelemalla ne lapsen voimavaroja ja päivärytmiä huomioiden, sillä vaikka vaikutukset leikkimotivaatioon ovat ilmeisen hetkellisiä ja ymmärrettäviä, on vaikutus kuitenkin mielestäni ei-toivottava.

Myös tukiviittomien käytön kuvattiin kahdessa haastattelussa vaikuttavan negatiivisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen ja muiden päivähoitoryhmän lasten sekä aikuisten väliseen vuorovaikutukseen. Kummankaan tukiviittomia käyttävän lapsen päivähoitoryhmässä eivät muut lapset tai aikuiset avustajaa lukuun ottamatta osanneet viittomia. Teoriatiedon mukaan viittomakieltä käyttävän lapsen lähellä olevien aikuisten ja päivähoitoyhteisönsä on hyvä oppia viittomia vuorovaikutuksen tukemiseksi (Sume, 2004. 304-307). Yhteisen kielen ja ymmärryksen puute ei mielestäni voi olla vaikuttamatta lapsen hyvinvointiin ja leikkiin: kuka ymmärtää tukiviittomia käyttävää lasta silloin, kun avustaja on poissa? Mielestäni tätä asiaa voidaan pohtia tasa-arvoisuuden näkökulmastakin, mutta ratkaisu tietenkään ei ole helppo, jos sellaista onkaan. Koko päiväkotiryhmää ei voida opettaa viittomien käyttöön, mutta ehkä olisi kuitenkin paikallaan, että ryhmän aikuisten viittomakielen osaaminen varmistettaisiin siten, että lapsen kanssa olisi aina aikuinen, joka osaa kommunikoida erityislapsen kanssa. Viittomien käytön kuvattiin myös jonkin verran heikentävän leikkiin keskittymistä: viittomiseen vaaditaan katsekontaktia, joten sujuva yhtäaikainen leikki esimerkiksi leikkihahmoilla ei ole välttämättä mahdollista.

Kasvuympäristön tekijät. Päiväkotiympäristön ja lapsiryhmän synnyttämä melu ja hälinä mainittiin neljässä haastattelussa negatiivisesti erityislapsen leikkiin vaikuttavana tekijänä. Melun kuvattiin mm. häiritsevän keskittymistä leikkiin ja vaikeuttavan ohjeiden ymmärtämistä. Myös Ukkosen ja Anttosen (2009) pro gradu-tutkielmassa osatutkimustuloksena kasvattajat ja lapset kuvasivat melun ja hälinän aiheuttavan

rauhattomuutta leikkiympäristöön. Hyvää leikkiympäristöä voidaan kuvailla siten, että siinä leikkivien lasten ja kasvattajien oma toiminta ei aiheuta liikaa melua, jolloin kommunikointi, puheen ymmärtäminen, keskittyminen ja auditiivinen hahmottaminen onnistuvat. Haastatteluun vastaajat eivät pitäneet rakenteellisia ratkaisuja syynä melumäärään, sillä päiväkotitiloissa oli pyritty sitä ehkäisemään käyttämällä akustiikkalevyjä. Koska kaikki erityislapsset olivat integroiduissa päivähoitoryhmissä, päättelen, että melu syntyi yksinkertaisesti lapsiryhmästä. Ääniärsykkeiden määrään vaikuttaakin suoranaisesti lapsiryhmän koko. Melutason laskeminen on varmasti yksi haasteellisimpia tehtäviä elävien, iloisten ja liikkuvien lasten kanssa, mutta äänitasoon olisi mielestäni kuitenkin tärkeää pyrkiä vaikuttamaan esimerkiksi lisäämällä jo käytössä olevia suunnitelmallisia pienryhmä- ja tilakäytäntöjä ja pyrkiä siten luomaan lapsille ja aikuisille leikki- ja työrauha. (Koivunen 2009, 179-182; Aro & Siiskonen 2004, 174.)

Lapsiryhmän ison koon kuvattiin kolmessa haastattelussa olevan välillisesti mm. levottomuuden ja melun vuoksi leikkiä ja leikkiin keskittymistä häiritsevä tekijä. Myös Hanna Panulan pro gradu-tutkimuksessa (2007) kasvatushenkilöille suunnatussa kyselyssä nousi esille toive ryhmäkokojen pienentämisestä. Esimerkiksi lapsiryhmän kokoon nähden liian pienet tilat tai leikkivälineiden rajoitettu määrä voivat aiheuttaa ristiriitoja ja häiriitä leikkikäyttäytymiselle (Frost ym. 1998, 277). Selkeä epäkohta onkin, että päivähoitoryhmän kiinteää kokoa ja päivähoitotilojen kokoa ei säädellä päivähoitolaissa. Suuri lapsiryhmä aiheuttaa ympäristöön levottomuutta, josta kärsivät kaikki lapset. Vaikka pidän hyvänä ajatuksena sitä, että erityislapsi saa integroidussa lapsiryhmässä vertaisryhmäkokemuksia ja mallia muista samanikäisistä lapsista, on mielestäni erityislapsen kehityksen ja kasvun kannalta ehdottoman tärkeää, ettei päivähoitoryhmä ole liian suuri. Voidaankin pohtia, tukeeko integroidussa, normikokoisessa päivähoitoryhmässä olo kuitenkin kaikilta osin parhaalla mahdollisella tavalla erityislapsen hyvinvointia ja kehitystä? Voiko se jopa häiritä erityislapsen toimintaa ja leikkiä? On huomattava, että lapsiryhmän suuri koko on myös yksi riskitekijä, joka voi lisätä lapsen erityisen tuen tarvetta (Lyytinen & Lyytinen 2006, 19).

Haastattelussa ei tullut esille selkeitä liikkumisen esteitä päiväkotiympäristössä, mutta sen sijaan esimerkiksi liukkaan lattiamateriaalin ja kynnysten kuvattiin häiritsevän erityistä tukea mm. motorisissa taidoissa tarvitsevan lapsen tasapainoa ja liikkumista. Fyysisen ympäristön ominaisuuksista leikkiin keskittymistä häiritsi myös läpikulku leikkutilassa. Jo

olemassa oleviin, rakenteellisen ympäristön ominaisuuksiin on hankala vaikuttaa jälkikäteen. Siksi lähtökohtaisesti voisi olettaa, että jos tila on suunniteltu varhaiskasvatusta varten, se on suunniteltu kaikilta osin lapsiystävälliseksi ja turvalliseksi liikkua ja leikkiä. Yhtenä hyvän leikkiympäristön ominaisuutena on myös turvattu leikkirauha, jolloin leikki ei häiriinny ja keskeydy liian usein. Leikkiympäristön organisointi käytettävissä olevissa erillistiloissa voisi esimerkiksi taata erityislapselle tarvittavan leikkirauhan. (Helenius & Korhonen 2005, 22-23, 25; Lahti ym. 2006, 35.)

Päiväkotiympäristön fyysisistä ominaisuuksista kahdessa haastattelussa myös leikkitilojen suuri koko mainittiin leikkiä häiritsevänä tekijänä. Suurten leikkitilojen kuvattiin mm. häiritsevän leikkiin keskittymistä. Myös leikkimiseen tarkoitettu tila, jossa oli samalla läpikulku muihin tiloihin, aiheutti leikkiville lapsille keskittymisen vaikeutta. Lahti, Mäki ja Pihlaja kuvaavat raportissa ”Arjen moninaisuutta. Erityisryhmät päivähoidossa” (2006, 33), että lapset, joilla on erityisen tuen tarve, voivat kokea pienet ja rauhalliset tilat turvallisina paikkoina. Lisäksi häiriötön leikkitila ja leikkirauha ovat tärkeitä myös lapsille, joilla on esimerkiksi vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa tai keskittymisessä. (Lahti ym. 2006, 33.)

Päiväkotiympäristön fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta voisi kuvata kivijalaksi, perustaksi, jonka päälle lapsen muu toiminta, myös leikki, voi perustua. Ajattelen, että lapsen tulee voida luottaa ympäristöönsä ja ihmisiin ennen kuin hän voi vapaasti keskittyä leikkiin. Haastatteluissa leikkiin keskittymistä häiritsevänä tekijänä tuli esiin uusien lasten tai aikuisten tulo päivähoitoryhmään, joka vaikutti erityislapsen negatiivisesti tai häkellyttävästi. Vastaavasti päivärytmin pysyvyyden ja totuttujen toimintatapojen käytön kuvattiin tukevan lapsen turvallisuudentunnetta ja hyvinvointia. Kasvu ympäristön pysyvyys lapsen kokemana on lapsen hyvinvoinnin kannalta merkittävä ja myös ongelmatilanteita ennaltaehkäisevä tekijä. Kokemukseen ympäristön pysyvyydestä vaikuttavat henkilöstön pysyvyyden lisäksi toiminnan pitkäjänteisyys, muutoksien määrä päivähoitoryhmässä sekä hoitoaikojen vaihtelu. (Heinämäki 2004, 70.)

Haastatteluaineiston mukaan avustaja on erityislapselle läheisin ryhmän aikuisista ja muut aikuiset ovat etäisempiä. Avustajan poissaolo saattoi aiheuttaa erityislapsella esimerkiksi voimakkaita tunneilmauksia tai kehityksen taantumista, jotka myös vaikuttavat välillisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin. Nämä avustajien kuvaukset vastaavat

teoriatiedon (mm. Heinämäki 2004, 62) kuvauksia päivähoitoryhmän aikuisten vaihtuvuuden vaikutuksista erityislapsen hyvinvointiin: lasta lähellä olevan aikuisen, esimerkiksi henkilökohtaisen avustajan vaihtuvuus voi tuen tarpeesta riippuen taannuttaa lapsen kehitystä. Pysyvyyden ja jatkuvuuden tarpeiden ollessa korostuneita lapsella, henkilökunnan vaihtuvuus haittaa kehityksen edistymistä. (Heinämäki 2004, 62.)

Positiivista tutkimustuloksissa mielestäni on se, että vaikka haastatteluiden pohjana olleilla lapsilla oli vaikeuksia sosiaalisissa taidoissa, heidät otettiin muiden ryhmän lasten taholta hyvin mukaan leikkiin. Avustajat kuvasivat tämän erityislapsen leikkiä tukevana tekijänä. Lisäksi kaikki haastatellut avustajat kuvasivat yhtä lukuun ottamatta pienryhmätoimintaa, erillistilojen käytön mahdollisuutta ja järjestettyjä leikkitiloja yleisiksi käytänteiksi, joiden he kertoivat vaikuttavan positiivisesti erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin. Näiden toimintojen kuvattiin tukevan leikkiä, leikkiin keskittymistä ja sen pitkäkestoisuutta sekä selkiinnyttävän toimintaa. Strukturoitu ympäristö onkin keskeinen hyvän pedagogisen kasvu ympäristön tunnusmerkki (Koivunen 2009, 184).

Opinnäytetyöni aiheeksi olen rajannut erityistä tukea tarvitsevien lasten leikin. Kuitenkin on huomattava, että tutkimuksen tulokset koskettavat kaikkia päivähoitossa olevia lapsia. Lapsen keskeisin toiminta on leikki ja lapsi myös oppii leikin kautta. Päivähoitoympäristön fyysinen ja sosiaalinen pysyvyys, päivärytmin ja toiminnan ennustettavuus, lapselle luontaisiin toimintoihin soveltuvat tilat, alhainen melutaso ja lapsiryhmän sopiva koko vaikuttavat jokaisen päivähoitoryhmässä olevan lapsen hyvinvointiin ja leikkiin. Päivähoitolain 2a§ mukaan päivähoiton pitää omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet sekä suotuisa kasvu ympäristö lapsen lähtökohdat huomioon ottaen. Suotuisan kasvu ympäristön tulisi siis ominaisuuksiltaan olla mahdollisimman hyvin leikkiä tukeva. Kasvu ympäristön fyysisillä, psyykkisillä ja sosiaalisilla ominaisuuksilla on suora vaikutus lapsen tuen tarpeen määrään (Alila & Heinämäki 2004, 18) ja toisaalta päivähoitoympäristöön liittyvät tekijät, kuten lapsiryhmien suuri koko tai työntekijöiden poissaolot voivat pahimmassa tapauksessa jopa aiheuttaa lapselle erityisen tuen tarvetta. Erityisen tuen tarvetta ei aina voida kokonaan poistaa kasvu ympäristönkään muutoksilla, mutta voidaan silti yleisellä tasolla pohtia, vähentäisikö sujuva ja toimiva leikki ympäristö myös lasten erityisen tuen tarvetta? Mikä osuus epäsuotuisalla kasvu ympäristöllä on lapsen erityisen tuen tarpeen synnylle? (Koivunen 2009, 97; Lyytinen & Lyytinen 2006, 19; Laki lasten päivähoitosta. 36/1973.)

9 POHDINTA

Opinnäytetyöni tavoitteena oli saada tietoa erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikistä ja siinä esiintyvistä mahdollisista erityispiirteistä. Tutkimuskysymyksinä olivat: ”**Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy?**” ja ”**Miten ulkopuoliset tekijät vaikuttavat erityislapsen leikkiin?**”

9.1 Tutkimusmenetelmän arviointia

Tutkimusmenetelmänä tässä opinnäytetyössä on käytetty teemahaastattelua, joka tehtiin viidelle erityislapsen avustajalle. Haastattelu on suora vuorovaikutustilanne ja siinä voidaan nähdä sekä etuja että haittoja. Haastattelumenetelmää käytettäessä tutkimustiedon saanti on joustavaa ja aineiston keruuta voi säädellä: haastattelun aikana on esimerkiksi mahdollista toistaa kysymys tai tarkentaa haastateltavan vastausta ja varmistaa siten paras mahdollinen ymmärrys. Lisäksi teemahaastattelua käytettäessä voidaan huomioida myös ihmisten omat näkökulmat ja asioille annetut merkitykset. (Hirsjärvi ym. 2009, 164, 204-207; Tuomi & Sarajärvi 2006, 75.)

Laadullisen tutkimuksen yhtenä tunnuspiirteinä voidaan pitää tiedon hankintaa luonnollisissa tilanteissa (Hirsjärvi ym. 2009, 164). Vaikka opinnäytetyöhöni liittyvät haastattelutilanteet olivat melko rauhallisia ja ne tehtiin erillisessä tilassa, kuten henkilökunnan kahvihuoneessa tai toimistossa, haastattelut tapahtuvat kuitenkin aina tietyssä kontekstissa ja siten tilannetekijät, kuten kiire tai ympäristön melu, ovat voineet vaikuttaa haastatteluvastauksiin. Huomioitava myös on, että opinnäytetyöni teemahaastatteluissa saatu tieto on erityistä tukea tarvitsevan lapsen avustajan oma näkemys yksittäisen lapsen leikistä. Haastattelutilanteeseen vaikuttavat myös haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutustyyli sekä ihmisten antamat erilaiset merkitykset ja sivumerkitykset eri asioille. Vaikka haastattelutilanteissa minulla olikin mahdollisuus tarkentaa ja avata kysymyksiä ja käsitteitä, eivät ihmisten käsitykset ja sanalliset kuvaukset samastakaan asiasta voi koskaan olla täysin yhteneväiset. Tällä tekijällä saattaa siis olla osaltaan vaikutusta opinnäytetyön tuloksiin. (Hirsjärvi ym. 2009, 206-207, Hirsjärvi & Hurme 49, 53.)

Käytetty tutkimusmenetelmä vaikuttaa luonnollisesti tutkimuksen objektiivisuuteen ja luotettavuuteen. Mielestäni teemahaastattelun menetelmä soveltui parhaiten opinnäytetyöni tiedonhankintatavaksi siksi, koska tutkimuskysymyksessä haluttiin saada tietoa tietyistä, rajatusta tema-aiheesta. Opinnäytetyöni yhtenä lähtökohtana voidaan pitää haastateltavan oman näkökulman esiin tuomista tutkittavasta asiasta ja sen vuoksi esimerkiksi kysely tiedonkeruumenetelmänä olisi mielestäni tuottanut toivottua kapea-alaisempaa tietoa. Kaikkein todenmukaisinta ja tarkinta tietoa olisin saanut tutkimukseeni leikkihavainnoinnin menetelmällä, mutta käytettävissä olleiden aikaresurssien vuoksi valitsin tiedonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun. Opinnäytetyön tutkimustulokset ovat siten siis ehdollisia ja ne ovat kytköksissä aina johonkin paikkaan, aikaan ja tilanteeseen. Objektiivisuuden vaatimusta onkin mahdotonta laadullisessa tutkimuksessa täysin puhtaasti täyttää. (Hirsjärvi ym. 2009, 161,164; Hirsjärvi & Hurme 2000, 189.)

9.2 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimus, tutkimuskysymyksen asettelu ja tutkimuksen kohde heijastavat aina tutkijan omia arvokäsityksiä. Käsitteet ihmisistä, maailmasta tai esimerkiksi tiedonhankinnasta voivat olla piileviä ja ohjata siten tutkimuksen tekoa sen kaikissa vaiheissa. Näitä tiedostamattomia käsityksiä voidaan nimittää Hirsjärven ym. (2009, 129) mukaan filosofisiksi perusoletuksiksi. Filosofian osa-alueista ontologia esittää kysymyksen tutkimuskohteen perimmäisestä käsitteestä: millaiseksi tutkimuksen kohde, tässä tutkimuksessa siis erityistä tukea tarvitseva leikkivä lapsi, käsitetään? Ihmistä ja ihmisen käyttäytymistä tutkittaessa ontologiseen kysymykseen vastauksena on tutkijan oma ihmiskäsitys: millaisena hän ihmisen näkee ja käsittää. (Hirsjärvi ym. 2009, 129-131.)

Opinnäytetyön tekijä vaikuttaa tietoon omien tulkintojen kautta jo tietojenkeruuvaiheessa (Hirsjärvi & Hurme, 2000, 189). Sen vuoksi olen pyrkinyt avaamaan ja tuomaan esiin omia käsityksiä ja tutkimusta ohjaavia tausta-ajatuksiani. Tutkimukseni kohteena ovat olleet erityistä tukea tarvitsevat, leikkivät lapset ja tutkimukseni taustalla vaikuttavana tekijänä on siis oma lapsikäsitteeni, joka sisältää käsityksen lapsesta runsaasti omia voimavaroja omaavana aktiivisena leikkijänä. Lisäksi lapsikäsitteeseen kuuluu usko ihmisen jatkuvan kehittymisen mahdollisuuteen.

Opinnäytetyössäni toisinaan käsitteenä käyttämäni erityislapsi on leimaava, ehkä hieman vanhanaikainenkin. Tutkimuskohteeni rajaaminen ja määrittely ovat myös osin ristiriidassa tutkimuksen arvopohjan kanssa siltä osin, että opinnäytetyössäni olen käyttänyt havaintojen kohteena erityislapsia, joilla on diagnoosi. Vaatimus diagnoosin olemassaolosta rajaa pois suuren määrän erityistä tukea tarvitsevia lapsia, sillä esimerkiksi Heinämäen (2004a 227-230) mukaan enenevässä määrin erityisen tuen tarpeita ei voida lääketieteellisesti diagnosoida, vaan erityisen tuen tarpeet voivat tulla esiin tietyissä tilanteissa ja olosuhteissa.

Erityisyyden rajan määrittely ei ole helppoa, sillä kuka lopulta on ”erityinen” ja kuka ”ei-erityinen”? Käsitykseni mukaan jokainen on ainutlaatuinen yksilöllisine piirteineen. Yhteiskuntamme toimii kuitenkin siten, että ongelmien ja sairauksien tunnistamiseksi ja hoitamiseksi on täytynyt laatia kriteereitä ja luokituksia erityisyydenkin määrittelyä varten. Toisaalta erityisyyden tunnistaminen voi olla lapselle helpottavakin asia. Erityisen tuen tarpeen havaitsemisen jälkeen lasta voidaan myös tukea eri tavalla ja hänen toimintaansa ehkä ymmärretään paremmin.

Opinnäytetyöni tutkimuskohteena on ollut erityistä tukea tarvitsevien lasten leikki ja sen erityiset piirteet. Käsitykseni mukaan leikki on itseisarvo, keskeinen tekijä lapsen elämässä, johon jokaisella lapsella tulisi olla mahdollisuus. Toisaalta en näe leikkiä pakollisena lapsen toimintona vaan leikin luonteen mukaisesti kehitykseen kuuluvana osana, vapaaehtoisena ja iloa tuottavana toimintona. Vaikka leikin kautta lapsi oppii monia kehitykselle tärkeitä asioita, pidän erityisen tärkeänä lapsen mahdollisuutta spontaaniin ja vapaaehtoiseen leikkiin ilman opetus- tai kasvatustarkoituksia. Tarvittaessa lapselle on annettava mahdollisuus leikkiin ja autettava omien voimavarojen esille tuonnissa: on surullista, jos leikki estyy johtuen jostakin lapsesta riippumattomasta, ulkopuolisesta tekijästä, johon voitaisiin aikuisen toimesta vaikuttaa. Sen vuoksi onkin mielestäni tärkeää kiinnittää huomiota lapsen leikkiin vaikuttaviin ympäristöllisiin tekijöihin.

Käyttämässäni tiedonkeruumenetelmässä, haastattelussa, kieli on keskeinen tekijä ja se kuvaakin osaltaan tutkimuksen ontologista tarkastelukulmaa: ihmiskuva tutkimukseni taustalla käsittää ihmisen kieltä käyttävänä olentona. Kommunikaatioteoreettisten tarkasteluiden yleisen lähtökohdan mukaan haastattelu voidaan jakaa sanomaa lähettävään ja vastaanottavaan osapuoleen: vuorottelu synnyttää keskustelua. Osaltaan tämä

ihmiskäsitys vaikuttaa siis opinnäytetyöni lopputulokseen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 49, 53.) Opinnäytetyössäni on kiinnitettävä huomioita siihen, että haastattelun kohteiden valinta heijastaa tutkimuksen arvopohjaa. Haastattelussa tärkeää, erityistä tukea tarvitsevan lapsen lähellä työskentelevää avustajaa saadaan arvokasta kokemuksellista tietoa, jota ei oppikirjoista välttämättä löydy. Koen tämän hiljaisen tiedon kuulemisen ja siirtymisen arvokkaana asiana.

9.3 Tutkimustulokset ja niiden arviointi

Positiivisena tutkimustuloksena lähtökohtaisesti opinnäytetyössäni oli tieto siitä, että kaikki viisi erityistä tukea tarvitsevaa lasta leikkivät ja osasivat leikkiä. Erityislasten leikissä on tutkimustulosten perusteella yksilöllisiä piirteitä, jotka vaihtelevat riippuen esimerkiksi lapsen tuen tarpeen osa-alueista. Tutkimustulosten perusteella voidaan kuitenkin myös havaita yhtenäisiä, erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiä kuvaavia piirteitä. Näitä olivat mm. leikin toistavuus, jumiutuminen leikkiin ja järjestelmällisyys sekä köyhät leikkisisällöt. Lisäksi vaikeuksia esiintyi leikin aloittamisessa sekä yhteisleikkeihin mukaan pääsemisessä.

Ulkoisista tekijöistä lapsen leikkiin vaikuttivat lapsiryhmän suuri koko ja siitä aiheutunut melu sekä aikuisten vaihtuminen päivähoitoryhmässä. Fyysisistä tekijöistä tilaratkaisut, kuten läpikulku leikkihuoneessa sekä lattiamateriaalit ja kynnykset heikensivät erityistä tukea tarvitsevan lapsen toimintamahdollisuuksia ja leikkiä. Leikkiä tukevia tekijöitä olivat yhteisleikit, pienryhmätoiminnot sekä strukturoidut leikkitilat. Lisäksi tutkimustulosten mukaan aikuisen rooli leikin aloittamisen tukemisessa on merkittävä.

Lasten erilaiset tukitoimien kuvattiin pääasiassa vaikuttavan lapsen leikkiin positiivisesti ja leikkiä edistävästi. Toisaalta haastatteluissa tuli esiin kuitenkin myös tukitoimien väsyttävä vaikutus: terapian jälkeen lapsi ei ollut halukas ryhtymään leikkiin. Pyrkimällä järjestämään tukitoimet huomioiden lapsen luontainen päivärytmi, voidaan ehkäistä lapsen väsymistä valveillaoloon tarkoitettuna aikana, joka on samalla myös leikkiaikaa. On harmillista, jos lapsi ei leikkiaikana jaksa leikkiä ollessaan väsynyt edeltävästä kuntoutuksesta. Eri ammattilaisten yhteistyö ja yksittäisen tukitoimen järjestäminen huomioiden myös lapsen muut mahdolliset tukitoimet, tukevat lapsen hyvinvointia. Lapsen

hyvinvoinnin kannalta tärkeää onkin tukitoimien kokonaisuuden hallinta ja niiden vastaavuus lapsen tuen tarpeisiin.

Opinnäytetyöni tutkimustuloksiin perustuen on hätkähdyttävää, että lapsiryhmien koot koetaan useimmiten liian suuriksi ja lapsen hyvinvointia ja keskeistä toimintoa, leikkiä, häiritseväksi tekijäksi. Miksi lapsiryhmiä ei yksinkertaisesti pienennetä? Onkin kysyttävä, ohjaavatko ryhmäkokojen määräytymistä taloudelliset syyt ja tilat enemmän kuin lasten hyvinvointi? Suotuisien kasvuolosuhteiden ja leikkirauhan turvaamiseksi päiväkodin kasvattajat pyrkivät järjestämään pienryhmätoimintaa ja käyttämään mahdollisia erillistiloja. On huomattava myös, että suuret lapsiryhmät kuormittavat paitsi lasta itseään, myös päiväkodin työntekijöitä ja heidän työhyvinvointiaan.

Opinnäytetyössäni olen tarkastellut päiväkodin ympäristötekijöitä, jotka vaikuttavat erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin. Käyttäessäni käsitettä ”hyvä leikkiympäristö” en tarkoita, että leikkiympäristön tulisi olla mahdollisimman virikkeellinen ja nykyaikainen, vaan uskon, että hyvä leikkiympäristö voi rakentua vain siten, että sitä suunnitellaan kumartuen lapsen tasolle. Mitä pienet silmät näkevät? Mitä pienet jalat haluavat tehdä? Entä jos pienet jalat haluaisivat leikkiä heppaleikkiä, mutta eivät voi, koska lattiamateriaali on liian liukas ja voisi kaatua? Entä jos pienet kädet haluaisivat rakentaa patjoista ja peitoista majan, mutta eivät voi, koska tilaa ei ole riittävästi? Entä jos pienet jalat haluaisivat leikkiä villejä intiaaneja, mutta eivät voi, koska huoneessa on liikaa lapsia, joita pitää varoa? Hyvän leikkiympäristön ominaisuutena on mielestäni mahdollisimman hyvä toimivuus ja turvallisuus, jolloin lapsi voi rauhassa itsekseen tai yhdessä toisten lasten tai aikuisen kanssa toteuttaa ominta itseään ja mielikuvitustaan. Vaikka lapsi luontaisesti rakentaakin leikkiä mielikuvituksensa varassa, olen sitä mieltä, että leikkiin tarvitaan myös aikuisen tukea leikkimahdollisuuksien, kuten materiaalien, välineiden ja tilojen antamisena. Jari Sinkkosen (2005, 108) sanoja lainatakseni: leikin siemen tarvitsee itääkseen kastelemista ja hoivaa.

Tämän hetken päivähoidon realiteetit eivät kuitenkaan mahdollista läheskään aina hyvän leikkiympäristön toteuttamista. Resurssien puute estää päiväkotiympäristössä varmasti monta ratkaisevaa muutosta, joilla leikkiympäristöä niin fyysisesti kuin sosiaalisestikin voisi parantaa. Esimerkiksi päiväkotitilojen sijoittaminen alkuperäisesti muuhun tarkoitukseen suunniteltuihin tiloihin, kuten kouluihin, tuskin ainakaan tukee

leikkiympäristön toimivuutta. Päivähoitolain 2a§:n mukaan päivähoito tulee järjestää lapsen kehitystä ja kasvua tukevassa ympäristössä (Laki lasten päivähoitosta. 36/1973). Koska lapsen keskeisin kehitykseen vaikuttava tekijä on leikki ja leikin kautta lapsi oppii, voidaankin pohtia, pidetäänkö leikin tukemista tärkeänä päivähoitotiloja järjestettäessä?

Leikin voi kuvata olevan yhteiskunnallisestikin murrosvaiheessa kehittyneen teknologian, kuten tietokoneiden, vallatessa yhä enemmän tilaa myös lasten elämästä. Vaikka teknologialla on monia lapsen kehitystä tukevia vaikutuksia, mietityttää silti, jääkö leikki lapsuuteen luonnollisesti kuuluvana osana tällöin vähemmälle? Ehkä pohjimmiltaan on kyse ennen kaikkea lapsuuden aseman muutoksesta yhteiskunnassa. Itsenäistä, pärjäävää ja itsensä viihdyttävää lasta arvostetaan ja pidetään joskus jopa kasvatuksen tavoitteena, eikä esimerkiksi aikuisen apua majojen rakenteluun tarvitseva lapsi välttämättä tähän tavoitteeseen sovi. Mielestäni lapsuudesta on pidettävä kiinni: lapsuuden pitäisi olla rauhallisen, hitaan, mutta tärkeän kehityksen aikaa. Ennen kaikkea lapsuuden tulisi olla lapsena olemisen aikaa.

Opinnäytetyöni tekeminen on ollut yli vuoden kestävä matka leikkiin. Välillä työ on edennyt hitaasti: suunta on ollut hukassa. Välillä työ on taas sujunut kuin itsestään. Henkilökohtaisesti ensimmäisen opinnäytetyön tekeminen on ollut kasvattava prosessi. Opinnäytetyöni aiheen valintaa ohjasi pitkälle oma kiinnostukseni lapsen kehitykseen ja lapsuuden keskeisimpään toimintaan, leikkiin. Tuo kiinnostus ei ole opinnäytetyön tekemisen aikana vähentynyt. Päinvastoin, perehtyminen teorian tietoon leikistä, leikkiympäristöstä ja lapsista, joilla on erityisen tuen tarve, on lisännyt teorian tiedon lisäksi myös mielenkiintoani tutkittavaan aiheeseen. Teorian tiedon hankkiminen leikistä on ollut kohtalaisen helppoa, sillä siitä on kirjoitettu paljon. Sen sijaan erityislapsen leikistä tai leikkiympäristön vaikutuksesta erityislapsen leikkiin ei ole ollut saatavilla yhtä selkeää teosta, joten tietoa siihen olen etsinyt kirja kirjalta tavoitteenani löytää mahdollisimman tuoretta tietoa. Teorian tiedon hankinnassa ja tutkimuksen teossa minua on auttanut opintoihini liittynyt, toisen vuoden syksyllä tehty harjoitustutkimus, jonka tein tämän opinnäytetyön toisesta tutkimuskysymyksestä: erityislapsen leikin erityispiirteistä.

Tutkimuksen tuloksia voidaan tarkastella myös käytännön näkökulmasta: miten niitä voitaisiin soveltaa päiväkodin arkeen? Ylipäättään jo tietämys leikkiympäristön vaikutuksesta erityistä tukea tarvitsevan lapsen leikkiin antaa varhaiskasvattajalle

mahdollisuuksia käytännössä tukea leikkiä. Vaikka ryhmäkokoihin tai kiinteisiin fyysisiin tilaratkaisuihin ei arkipäivän työtä tekevä varhaiskasvattaja juurikaan voi vaikuttaa, on mahdollisuus kuitenkin pyrkiä mukauttamaan toimintaa lapsen tarpeita vastaaviksi. Tutkimusten tulosten mukaisesti esimerkiksi suunnitelmallinen pienryhmätoiminta ja erityistä tukea tarvitsevan lapsen tukeminen yhteisleikkeihin pääsyssä tukevat erityislapsen leikkiä. Myös lapsen tunteminen ja sitä kautta tukitoimien kokonaisuuden järjestäminen lapsen luontaisen rytmin mukaiseksi tukee lapsen hyvinvointia ja leikkiä. Lisäksi lapsen käyttämän kommunikaatiomenetelmän opetteleminen myös ryhmän muiden aikuisten, ja mikäli resurssit antavat myöten miksei jopa lapsienkin, kesken edistää erityistä tukea tarvitsevan lapsen turvallisuuden tunnetta ja tunnetta tasa-arvoisuudesta.

Koska tutkimuksia erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä ja ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta leikkiin on tehty vähän, pidän opinnäytetyötäni lähtökohtaisesti myös sen vuoksi hyödyllisenä. Osittain opinnäytetyöni teoriapohja todentaa jo olemassa olevaa tietoa, mutta tutkimuskysymykset ja haastattelut luovat myös uutta ekologista näkökulmaa erityislapsen leikkiin. Lisäksi koen opinnäytetyöni arvoksi sen, että juuri erityistä tukea tarvitsevien lasten avustajia on haastateltu, sillä tyypillisesti haastatellut henkilöt ovat useimmiten esimerkiksi lastentarhanopettajia. Uskon myös, että haastattelemani avustajat sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa Kallion alueella eri tavoin työskentelevät henkilöt saavat opinnäytetyöstäni kokonaiskuvaa Kallion alueen erityispäivähoidosta sekä havaitsevat mahdollisia kehittämiskohteita. Toivon ennen kaikkea, että tämä opinnäytetyö omalta pieneltä osaltaan auttaa ja edistää erityistä tukea tarvitsevien lasten hyvinvointia, leikkiä ja leikkiympäristöä.

Erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiä ei ole tutkittu paljon ja erityisesti suomenkielisiä tutkimuksia siitä on vähän. Koska leikki eri muotoineen on lapsen kehityksen kannalta keskeinen tekijä, on mielestäni tärkeää tutkia leikkiä ja soveltaa tietoa käytäntöön myös erityistä tukea tarvitsevien lasten osalta. Tämä lisää kasvattajien tietämystä ja mahdollisuuksia tukea erityislapsen leikkiä päiväkotiympäristössä. Koska opinnäytetyöni aihe, erityistä tukea tarvitsevien lasten leikki, on mielenkiintoinen, jatkotutkimusaiheita on mielessäni useita. Oman opinnäytetyöni aiheeseen liittyen tutkimustulosten luotettavuutta ja yleistettävyyttä lisäisivät suurempi otosjoukko sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten leikin havainnointi pidemmällä aikavälillä. Opinnäytetyössäni olen pyrkinyt saamaan lapsista tietoa haastatteleamalla avustajia. Siksi yhtenä jatkotutkimusaiheena voisikin olla

erityistä tukea tarvitsevien lasten oman äänen kuuleminen: miten he itse kokevat leikkiympäristön? Onko leikkiympäristö esteetön lapsen näkökulmasta? Koska opinnäytetyöni tutkimustuloksissa esiin tulivat erityislasten vaikeudet yhteisleikeissä, tutkimusaiheena myös erityistä tukea tarvitsevien lasten sosiaalisten suhteiden tarkasteleminen ja sosiaaliseen ympäristöön keskittyminen voisi tuottaa arvokasta tietoa.

Kun matka leikkiin on tämän opinnäytetyöni osalta lopussa, on aika kiittää opinnäytetyötä varten haastattelemani Kallion alueen päivähoitossa työskenteleviä erityislasten avustajia, jotka ovat antaneet aikaansa ja tietämystään minulle. Heidän leikistä antamien kuvausten ja havaintojen varaan opinnäytetyöni on rakentunut. Haluan myös kiittää opinnäytetyöni ohjaajaa Kirsi Herranen-Someroa, joka on antanut työn eri vaiheissa tukea, uusia näkökulmia ja neuvoja. Opinnäytetyötäni ja sen tekemistä ovat edesauttaneet eri tavoin myös monet muut ihmiset. Kiitokset siitä heille kaikille.

LÄHTEET

- Adenius-Jokivuori, M. 2004. Kielen ja kommunikaation kehityksen tukeminen. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy, 193-213.
- Airas, C. & Brummer, K. 2002. Leikki on ikkuna lapsen sisäiseen maailmaan. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.). Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Vantaa: Wsoy, 162-183.
- Alila, K. & Heinämäki, L. 2004. Varhaiskasvatus lasta tukevana ympäristönä. Teoksessa Heinämäki L. (toim.) Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Stakes. Oppaita 58. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy, 9-21.
- Aro, T. & Siiskonen, T. 2004. Millaista on hyvä tuki? Teoksessa Siiskonen, T. & Aro, T. & Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.) Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. 2. painos. Juva: WS Bookwell Oy, 164-175.
- Frost, J. Shin, D. & Jacobs, P. 1998. Physical Environments and Children's Play. Teoksessa Saracho, O. & Spodek, B. (toim.) Multiple perspectives on Play in early childhood education. Albany: State university of New York press, 255-294..
- Hakkarainen, P. 2008. Leikki ja leikin ohjaus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. (toim.) Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: Wsoy, 99-107.
- Hakkarainen, P. 2008. Oppiminen ja ongelmanratkaisu ennen kouluikää. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. (toim.) Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: Wsoy, 109-137.
- Helenius, O. & Suhonen, E. 2006. Toimintaan sitoutuneisuuden arviointi leikki-ikäisellä lapsella. Teoksessa Kontu, E. & Suhonen, E. (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus. Palmenia-sarja, 73-82.
- Heinämäki, L. 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Stakes. Oppaita 58. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.
- Heinämäki, L. 2004a. Erityisesti päivähoitossa. Kunnallisten toimijoiden ja päättäjien näkemykset erityispäivähoidon funktiosta palvelujärjestelmässä. Akateeminen väitöskirja. Stakes. Tutkimuksia 136. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy.
- Heinämäki, L. 2005 Varhaista tukea lapselle - työväliseen kehittämisvälikko. Stakes. Oppaita 62. Helsinki: Erikoispaino Oy.
- Helenius, A. 2008. Lapset ryhmässä. Teoksessa Helenius, A. & Korhonen, R. (toim.) Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: Wsoy, 57-65.

Helenius, A & Korhonen, R. 2005. Leikin asema ja ohjaus lapsiryhmää muovaavana tekijänä. Teoksessa Parkkinen, T. & Keskinen, S. (toim.). Lapsen sosiaalisen kehityksen moninaisuus. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 21. Turku: Turun kaupungin painatuspalvelukeskus, 21-32.

Hiitola, B. 2001. ”Minun nimi on Virva, mutta oikeesti minä oon prinsessa!” – Vammaisen ja sairas lapsi leikkijänä. Teoksessa Ladonlahti T. & Naukkarinen A. & Vehmas S. (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. 3.painos. Juva: Ws Bookwell Oy, 349-364.

Hirsjärvi, S.& Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hughes, Fergus P. 1999. Children, play and development. 3. painos. Boston: Allyn and bacon.

Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Yliopistopaino.

Kalliala, M. 2002. Korvaamaton leikki. Teoksessa Sinkkonen, J. (toim.). Pesästä lentoon. Kirja lapsen kehityksestä kasvattajalle. Vantaa: Wsoy, 184-209.

Kalliala, M. 2001. Muuttuva lapsuus – muuttuvat leikit. Teoksessa Mannerheimin lastensuojeluliiton tutkimussäätiö. Mannerheimin lastensuojeluliitto.(toim.) Leikkivä ihminen. Kauhava: Kauhavan kirjapaino, 15-20.

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito : työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä : PS-kustannus.

Kontu, E. 2006. Kommunikaatiosuhde – vuorovaikutuksen keskeinen elementti. Teoksessa Kontu, E. & Suhonen, E. (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus. Palmenia-sarja, 109-116.

Korpela, R. & Nieminen, P. 2001. Leikkiprojekti: vaikeavammaisten lasten toimintakyvyn, leikin ja varhaiskuntoutuksen arvioinnin kehittämistutkimus. Kehitysvammaliitto ry. Helsinki: Hakapaino Oy.

Laki lasten päivähoitosta. 36/1973.

Lyytinen, P. & Lyytinen, H. 2006. Varhaislapsuus. Teoksessa Nurmi, J-E. & Ahonen, T. & Lyytinen, H. & Lyytinen, P. & Pulkkinen, L. & Ruoppila I. (toim.) Ihmisen psykologinen kehitys. Porvoo: Helsinki: Wsoy, 18-69.

Lyytinen, P. & Lautamo, T. 2004. Leikki. Teoksessa Siiskonen, T. & Aro, T. & Ahonen, T. & Ketonen, R. (toim.). Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. 2. painos. Juva: WS Bookwell Oy, 199-219.

- Lyytinen, P. 2000. Varhainen leikki ja sen arviointi. Jyväskylän yliopiston lapsitutkimuskeskus. Niilo Mäki Instituutti.
- Pihlaja, P. 2004. Havainnointi arvioinnin keinona. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy, 154-161.
- Pihlaja, P. & Lahdenperä-Mustajärvi, M. 2004. Liikuntavammaisen lapsi. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy, 275-298.
- Pihlaja, P. 2004. Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet lapsuudessa. Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy, 214-240.
- Rubin, K. & Coplan, R. 1998. Social and Nonsocial Play in Childhood: An Individual Differences Perspective. Teoksessa Saracho, O. & Spodek, B. (toim.) Multiple perspectives on Play in Early Childhood Education. Albany: State university of New York press, 144-170.
- Saulio, M. & Heinämäki, L. 2004. Tuen järjestäminen lapselle. Teoksessa Heinämäki, L. (toim.) Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Stakes. Oppaita 58. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino Oy, 29-44.
- Schulman, M. 2007. Leikin kehittyminen sisäisen ja ulkoisen maailman tutkiskeluksi ja viestinnäksi. Teoksessa Schulman, M. & Kalland, M. & Leiman, A-M. & Siltala, P. (toim.) Lastenpsykoterapia ja sen vuorovaikutukselliset ulottuvuudet. Therapie-säätiö. Helsinki: Dark Oy, 246-265.
- Sinkkonen, J. 2005. Elämäni poikana. Vantaa: WS Bookwell Oy.
- Suhonen, E. 2006. Elämää lähiöpäiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Teoksessa Kontu, E. & Suhonen, E. (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus. Palmenia-sarja, 47-56.
- Sume, H. 2004. Kuulovammaisen lapsi. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Juva: WS Bookwell Oy, 299-312.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2006. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-4. painos. Helsinki : Tammi.
- Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. 2002. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2002:9. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. 2. painos. Stakes, Oppaita 56. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy
- Vehmas, S. 2001. Vammaisuuteen liittyvien rajoitteiden vähentäminen - Yksilöön ja yhteisöön kohdistettavien toimenpiteiden moraalinen oikeutus. Teoksessa Ladonlahti T. & Naukkarinen A. & Vehmas S. (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. 3. painos. Juva: Ws Bookwell Oy, 103-122.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Anttonen, A-M. & Ukkonen, J. 2009. Päiväkodin leikkikulttuurin luomat olosuhteet esikouluikäisten lasten vapaalle leikille. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu-tutkielma. Luettu 19.5.2010. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201002171258>

Fabig, M. 2009. Kaikki lapset leikkivät? : lasten, joilla on pulmia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkautta leikkitaidot PAGES-menetelmällä arvioituna. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu-tutkielma. Luettu: 20.5.2010 Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201002191263>

Kontu, E. 2001. Vuorovaikutuksesta leikkiin ja leikistä draamaan – ”Lähdetään yhdessä tähdenlennolle”. Teoksessa Pihlaja, P. & Kontu, E. (toim.) Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14. Helsinki, 84-111. Luettu 15.4.2010. Saatavissa: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/erityiskasvatus/tahdella.pdf>

Lahti, S. & Mäki, A. & Pihlaja, P. 2006. Tilat ja niiden toimivuus. Teoksessa Pihlaja, P. & Kontu, E. (toim.) Arjen moninaisuutta. Erityisryhmät päivähoitossa. Stakes, Helsinki: Valopaino Oy, 32-36. Luettu 15.3.2010. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R14-2006-VERKKO.pdf>

Panula, H. 2007. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän perheidensä huomioiminen päivähoitojärjestelmässä. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Luettu 19.5. 2010. Saatavissa: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/7968/URN_NBN_fi_jyu-2007544.pdf?sequence=1.

Pihlaja, P. 2006. Erityiskasvatuksen lähtökohtia. Tavoitteet ja arvopohja. Teoksessa Pihlaja, P. & Kontu, E. (toim.) Arjen moninaisuutta. Erityisryhmät päivähoitossa. Stakes, Helsinki: Valopaino Oy, 9-10. Luettu 15.3.2010. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R14-2006-VERKKO.pdf>

Suhonen, E. & Kontu, E. 2006. Moniammatillinen yhteistyö. Teoksessa Pihlaja, P. & Kontu, E. (toim.) Arjen moninaisuutta. Erityisryhmät päiväkodissa. Stakes, Helsinki: Valopaino Oy, 29-32. Luettu 20.1.2010. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R14-2006-VERKKO.pdf>.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. Luettu 15.3.2010. Saatavissa: http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf.

Minna Hertteli

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

26. 11. 2009

85500 Nivala

Hyvinvointipalvelujohtaja

Jarmo Kivimäki

Kalliontie

85500 Nivala / PPKY Kallio

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Opiskelen Keski-Pohjanmaan Ammattikorkeakoulussa, Ylivieskan yksikössä sosiaalialan koulutusohjelmassa. Teen opinnäytetyötä erityislasten leikin erityispiirteistä päiväkotiympäristössä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää erityislapsen leikin erityispiirteitä sekä ulkoisten tekijöiden vaikutusta erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiin. Opinnäytetyötäni varten pyydän lupaa saada haastatella noin kuutta erityislapsen henkilökohtaista avustajaa peruspalvelukuntayhtymä Kallion alueella. Salassapitovelvollisuuden mukaisesti haastateltujen henkilöiden tunnistettavuustietoja, päiväkotia, paikkakuntaa tai heidän havaintojensa pohjana olleita lapsia ei tuoda tutkimuksen missään vaiheessa esille.

Tutkimuslupa myönnetty ___/ ___ 2009

Minna Hertteli
sosionomiopiskelija
Keski-Pohjanmaan AMK

Jarmo Kivimäki
Hyvinvointipalvelujohtaja
PPKY Kallio

Hyvät vanhemmat!

12.1.2010

Olen sosionomi-opiskelija Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulusta Ylivieskasta ja teen opinnäytetyönä tutkimusta erityistä tukea tarvitsevien lasten leikistä päiväkotiympäristössä sekä leikkiympäristön ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta leikkiin.

Opinnäytetyötäni varten haastattelen erityistä tukea tarvitsevien lasten henkilökohtaisia avustajia heidän havainnoistaan erityistä tukea tarvitsevien lasten leikkiin liittyen.

Opinnäytetyössä sekä tutkimushaastatteluissa noudatetaan salassapitovelvollisuutta. Lasta ei haastatella opinnäytetyön missään vaiheessa, vaan haastattelen ainoastaan lasten henkilökohtaisia avustajia, jotka eivät tuo lasten henkilöllisyyttä tietooni.

Opinnäytetyössäni lasten henkilöllisyys tai muut tunnistettavuustiedot eivät tule missään muodossa esille, mutta kasvatuskumppanuuden nimissä haluan pyytää Teiltä vanhemmilta suostumuksen lapsenne henkilökohtaisen avustajan haastatteluun.

Peruspalvelukuntayhtymä Kallio antaa tutkimukselleni tutkimusluvan sillä edellytyksellä, että erityistä tukea tarvitsevien lasten vanhemmat hyväksyvät lastensa henkilökohtaisen avustajan haastattelun. Pyydän teitä ystävällisesti allekirjoittamaan tämän lomakkeen ja palauttamaan sen päiväkotiin **viimeistään 31.1.2010 mennessä**. Annan mielelläni lisätietoja tutkimukseen liittyen.

Ystävällisesti

sosionomiopiskelija Minna Hertteli

Lapseni henkilökohtainen avustaja saa tuoda esille Minna Herttelin opinnäytetyön tutkimushaastattelussa havaintojaan lapseni leikistä.

Kyllä

Ei

Huoltajan allekirjoitus ja päiväys

Hei!

Olen sosionomi-opiskelija Ylivieskan ammattikorkeakoulusta ja teen opinnäytetyötä erityislapsen leikistä. Opinnäytetyöhöni liittyen pyydän saada haastatella Teitä.

Tutkimuskysymyksiäni opinnäytetyössä ovat Millaisia erityispiirteitä erityislapsen leikkiin liittyy? ja erityisesti: Miten varhaiskasvatusympäristöön liittyvät tekijät vaikuttavat erityislapsen leikkiin?

Tutkimus pohjautuu erityislapsen henkilökohtaisen avustajan havaintoihin erityislapsen leikkimisestä sekä siihen mahdollisesti vaikuttavista tekijöistä. Tutkimuksessani huomioin vain **3-6-vuotiaat diagnosoidut erityislapset**. Lisäksi aiheen hallittavuuden vuoksi olen rajannut leikki- käsitteen koskemaan **sisäleikkejä**: perinteisiä rooli-, hahmo-, rakentelu- ja sääntöleikkejä.

Tutkimuksen tekijällä on salassapitovelvollisuus ja haastateltavaa, päiväkodin nimeä, paikkakuntaa Kallion sisällä tai muuta tutkimuksessa esiin tulevaa salassa pidettävää tietoa ei tuoda tutkimuksen missään vaiheessa julki.

Tausta

1. Kuvaile millä osa-alueilla tai missä toiminnoissa havaintojesi pohjana olevalla lapsella on erityisen tuen tarvetta

Oma-aloitteisuus

2. Tarvitseeko erityislapsi kokemuksesi perusteella enemmän aikuisen ohjausta leikkiin ryhtymisessä kuin muut lapset?

Kyky yhteisleikkiin

3. Painottuuko joku seuraavista leikkimuodoista havaintojesi kohteena olleella lapsella: yksin-, rinnakkain- tai yhteisleikki?

Leikkimotivaatio

4. Kuvaile, millainen vaikutus erityislapsen tukitoimilla (esim. apuvälineet tai terapiat) on havaintojesi mukaan lapsen leikkihalukkuuteen.

Ulkoiset vaikuttimet

Ulkoisia leikkiin vaikuttavia tekijöitä voivat olla fyysiset tilaratkaisut, materiaalit, välineet, ärsykkeiden määrä, valaistus ja tilojen kaikuvuus sekä mahdollisten apuvälineiden käyttö ja säilytys. Fyysisillä tilaratkaisuilla voidaan vaikuttaa myös mahdollisuuteen toimia erilaisissa toimintaryhmissä, sekä pitää johdonmukaista ajan, paikan ja tilan struktuuria. Kiinnittämällä huomioita ympäristön ominaisuuksiin voidaan myös vaikuttaa aistihavaintojen ja eri aistikanavien käyttömahdollisuuksiin sekä mahdollistaa lapsen omaehtoista toimintaa, tutkimista ja kokeilemista.

Erityislapsen leikkiin vaikuttavia sosiaalisia tekijöitä voivat olla muut lapset, lapsiryhmän koko ja aikuisten toiminta. Kasvatusympäristön pysyvyydellä, kuten hoitopaikan, hoitolasten ja hoitajien pysyvyydellä on myös vaikutusta lapsen hyvinvointiin ja leikkiin.

5. Kuvaile leikkiympäristön ja leikkitilojen vaikutusta erityislapsen leikkiin.

esim. ympäristön virikkeellisyys/ärsykkeiden määrä, esteettömyys, päiväjärjestys, fyysiset tilaratkaisut, henkilökunta, ryhmäkoko jne.

Suuret kiitokset vastauksistanne!

ystävällisesti

Minna Hertteli